

Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Katedra žurnalistiky

ANALÝZA NEVERBÁLNÍCH PROJEVŮ
V POŘADU INTERPELACE
(The Analysis of Nonverbal Expressions in
the Television Show Interpelace)

Bakalářská diplomová práce

Kateřina HAVLOVÁ

Vedoucí práce: Mgr. Petra Chvojková

Olomouc 2012

Čestně prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou diplomovou práci zpracovala samostatně a uvedla jsem všechnu použitou literaturu a zdroje. Práce obsahuje 128 934 znaků.

Ráda bych poděkovala Mgr. Petře Chvojkové za vedení mé bakalářské práce, zvláště za její přínosné rady a připomínky během konzultací a za věnovaný čas.

Abstrakt

Tato práce se zabývá analýzou neverbálních projevů ve vybraných dílech pořadu Interpelace. Cílem práce je popsat a rozebrat neverbální komunikaci hostů a moderátora a vyvodit její zákonitosti a specifika v rámci zkoumaného vzorku pořadu. V analýze je zkoumána neverbální složka komunikace v podmínkách mediálního rozhovoru. Významy jsou přiřazovány s ohledem na vymezený komunikační rámec a kontext komunikace, kterými je také omezena jejich platnost.

Klíčová slova

sociální interakce, interpersonální komunikace, neverbální komunikace, mediální rozhovor, komunikační rámec, komunikační kontext, Interpelace

Abstract

This thesis deals with the analysis of nonverbal expressions in the particular episodes of the television show *Interpelace*. The aim of the thesis is a description and an analysis of the nonverbal communication focusing on the guests and the anchorman and also to conclude rules and specifics of the selected sample of the show. There is searched a nonverbal segment of the communication in the conditions of the media interview. The meanings are classified according to the communication frame and the communication context limiting the meaning validity.

Key words

Social interaction, interpersonal communication, nonverbal communication, media interview, communication frame, communication context, show *Interpelace*

Obsah

1	Úvod	8
1.1	Cíle a metodika práce	8
2	Sociální komunikace	11
2.1	Sociální interakce	13
2.2	Mediální rozhovor	14
3	Vymezení komunikačního rámce	19
3.1	Struktura komunikace	19
3.1.1	Prvky komunikace	19
3.2	Vymezení komunikačního rámce	22
3.2.1	Struktura společenské situace	22
3.2.2	Struktura komunikační situace	23
3.2.3	Struktura komunikační události	24
3.2.3.1	Sociálně psychologická struktura	24
3.2.3.2	Struktura komunikační kompetence	25
4	Neverbální komunikace	27
4.1	O původu neverbální komunikace	27
4.2	Proč neverbálně komunikujeme	28
4.3	Klasifikace neverbálních prostředků	29
4.4	Prostředky neverbální komunikace	29
4.4.1	Výrazy obličeje – mimika	30
4.4.2	Oddálení – proxemika	33
4.4.3	Doteky – haptika	35
4.4.4	Postoje – posturologie	36
4.4.5	Pohyby – kinezika	36
4.4.6	Gesta – gestika	37
4.4.7	Pohledy – zraková komunikace	38
4.4.8	„Tón“ řeči - paralingvistika	40
4.4.9	Alternativní způsoby neverbálního sdělování	41
4.5	Zásady interpretace neverbálních signálů	42
5	Pořad Interpelace	45
6	Analýza pořadu Interpelace	47
6.1	Komunikační rámec pořadu	47

6.2	Analýza neverbálních projevů v pořadu Interpelace	52
6.3	Umění reformovat, hosté: Anna Matušková, Vladimír Špidla, Stanislav Komárek, Miroslav Kalousek.....	52
6.4	Umění důvtipu, hosté: Vít Bárta, Jan Hřebejk, Miloš Zeman, Klára Samková	62
6.5	Shrnutí	71
7	Závěr.....	75
8	Seznam pramenů.....	77
9	Seznam literatury.....	78
	Internetové zdroje	79
10	Seznam obrázků.....	81
11	Přílohy	81

1 Úvod

Tichá, všudypřítomná, ale přesto všemocná. Neverbální komunikace, ať si to lidé uvědomují či ne, výrazně ovlivňuje jejich vzájemnou interakci. Neverbální řečí lze mluvit stejně jasně jako pomocí slov. Můžeme říct, že nikoliv řeč, ale až neverbální projev dává našim slovům věrohodný význam. Málokdo si neverbální komunikaci uvědomuje a málokdo ji navíc záměrně ovládá, ač by každý chtěl. Proto v pracích o neverbální komunikaci nalezneme tolik populárně-naučných příruček pro správnou řeč těla. Dále existují už jen systematické popisy neverbálních gest, které slouží zejména jako teoretický základ. Tato práce se staví přibližně doprostřed mezi oba uvedené protipóly.

Řečí těla v každém okamžiku něco vyjadřujeme, i když neděláme vůbec nic. Tak jako jsme podvědomými tvůrci neverbálního sdělení, také v roli pozorovatelů rozumíme jednotlivým signálům víceméně podvědomě, jelikož známe všechny okolnosti komunikace. Je na místě se ptát, zda bychom zvládli být stejně (vše)vědoucí, kdybychom stáli v roli nezávislého pozorovatele a museli jsme kontext rekonstruovat.

V této souvislosti je třeba si uvědomit, že neverbální komunikace je neoddělitelně spjata s konkrétními okolnostmi. Jedině tak si prostředky neverbálního sdělování zachovávají svůj význam a dají se i přesněji interpretovat. Pokud se zamyslíme nad tím, že každá dílčí komunikace může mít jiný průběh, účastníky, okolnosti a prostředky, vyvodíme, že všechny studie na téma neverbálního sdělování v konkrétních komunikačních situacích jsou nanejvýš cenné, neboť zachycují jedinečnou aplikaci poznatků z neverbální teorie v praxi.

1.1 Cíle a metodika práce

V této práci budeme zkoumat roli neverbálního chování v rámci diskusního televizního pořadu *Interpelace*, který moderuje ekonom Tomáš Sedláček.

Prvořadým cílem této práce je identifikovat neverbální projevy účinkujících v konkrétních interakcích ve zvoleném pořadu, popsat je a přiřadit jim co nejpřesnější význam na základě kontextu, tj. v podmínkách mediálního rozhovoru a konkrétního komunikačního rámce *Interpelací*. Součástí analýzy je také vliv mediálního rozhovoru. Rozhovory mezi sebou lidé vedou nejen proto, aby si vyměnili informace, ale také proto, aby mezi sebou utvářeli vztahy, případně tyto vztahy měnili, a sdělovali si své postoje.¹ Z toho důvodu dílčí cíle

¹ Křivohlavý 1988: 156-158

práce představují paralelní zkoumání toho, zda mediální rozhovor a sociálně-psychologická struktura, tj. sociální role, mohou ovlivňovat neverbální projevy účastníků. Za dílčí cíl stanovujeme také vymezení komunikačního rámce pořadu *Interpelace* a dvou zkoumaných dílů. Z epizod *Umění reformovat* a *Umění důvtipu* budou selektivně vybrány zajímavé komunikační výměny a v nich identifikovány neverbální projevy účastníků pořadu. Celkem prozkoumáme neverbálních projev desíti osob, z nichž tři jsou ženy a čtyři muži se nachází v sociální roli politika. Předpokládáme, že tyto skutečnosti se v analýze projeví. Stanovujeme proto předpoklad, že výrazný neverbální projev zjistíme u politiků, kde bude promyšlený a záměrný, a u žen, které se budou projevovat emočně.² U moderátora očekáváme přiměřenou míru neverbální expresivity (výrazovosti),³ kontrolované vystupování a výskyt specifických neverbálních prostředků spojených s touto rolí.

Sociální interakce v pořadu jsou založeny na spontánních reakcích a částečné improvizaci, proto představují kvalitní výchozí materiál ke zkoumání. U moderátora Tomáše Sedláčka a jeho hostů zanalyzujeme, jakých neverbálních signálů a s jakým významem užívají. V relevantních případech zohledníme vliv sociálních rolí, rodovou i kulturní odlišnost, případně další specifika, která vyplynou až ze samotné analýzy.

Jednotlivé významy neverbálních projevů jsou ovlivňovány situačním kontextem, jinak mohou nést více významů. V této práci se při analýze budeme pohybovat ve vymezeném rámci, neboť, jak tvrdí Vybíral, generalizace významů jednotlivých gest má pouze omezenou platnost.⁴ Kromě rámce lze správný význam neverbálních projevů určit z korespondujícího verbálního sdělení osob, které bude použito i v této práci. Slouží však pouze jako interpretační pomůcka a není předmětem zkoumání.

Práce se člení na dvě hlavní části, teoretickou a praktickou. Nejprve celou problematiku neverbální komunikace teoreticky ukotvím, abych z ní mohla vycházet v praktické části. Proto je téma ve druhé kapitole zasazeno do kontextu sociální komunikace, která je konkretizována vymezením neverbálního kódu a typů sociální interakce, relevantními pro toto zkoumání. Na to je navázáno problematikou mediované kvaziinterakce, jak ji rozebírá

² Vybíral 2005: 88-89

³ Vybíral 2005: 85-86

⁴ Vybíral 2005: 99

Thompson, a mediálního rozhovoru dle Čmejrkové, jež jsou podstatou komunikačních výměn v pořadu.⁵

K analýze je bezpodmínečně nutné teoreticky vymezit komunikační rámec, proto třetí z kapitol popisuje metodologickou část, která se zabývá analýzou komunikačního procesu podle J. Kořenského.⁶ Čtvrtá kapitola pojednává o neverbální komunikaci a jejích prostředcích. Jak bylo naznačeno výše, neverbální signály se interpretují obtížně a jedině v rámci kontextu, proto se v práci zabýváme i těmito zásadami. Formální přechod mezi teorií a výzkumem představuje pátá kapitola o samotném pořadu Interpelace.

Na základě výsledků analýzy, kterou se zabývá šestá kapitola, zhodnotím neverbální chování všech osob a vyvodím z něj za pomoci odborné literatury konkrétní pravidla platná pro zkoumané díly pořadu Interpelace. Na závěr porovnáme vytyčené cíle se svými výsledky.

⁵ Thompson 2004; Čmejrková 2003

⁶ Kořenský a kol. 1999

2 Sociální komunikace

Pojem komunikace lze bez ukotvení v určitém vědním oboru vykládat mnoha možnými způsoby. V obecném pojetí je vymezena jako proces přenosu a výměny informací mezi různými systémy nebo subsystémy v rámci daného systému.⁷ Pro účely této práce se budeme zabývat definicí komunikace z pohledu humanitních věd, tj. mezilidskou, resp. sociální komunikací.

Původ slova komunikace nalezneme v latině, kde *communicare* znamená spolupodílet se s někým na něčem, míti podíl na něčem společném, spoluúčastnit se.⁸ Další související latinský výraz *communicatio* se překládá jako vespolné účastnění.⁹ Mezilidskou komunikaci nejsou teoretikové schopni jednoznačně definovat. Vybíral dokonce považuje její definování za nemožné s ohledem na všechny aspekty, proměnné a roviny významu, které může mít. „Komunikace je vždy *ad hoc*: odehrává se v danou chvíli.“¹⁰

I přes tuto skutečnost vzniklo mnoho definic, které, ačkoliv nedefinují komunikaci v celé její komplexnosti, alespoň naznačují, z kolika a jakých různých aspektů na ni můžeme pohlížet. V rámci této práce se budeme po celou dobu pohybovat v sociální komunikaci, proto uvádíme definice, které se vztahují k ní. Nejblíže jí je Kunczikovo vymezení komunikace jako druhu sociální interakce, ve které dochází k výměně sdělení pomocí symbolů. Janoušek označuje sociální komunikaci za „*sdělování a přijímání významů v sociálním chování a sociálních vztazích lidí*.“ O komunikaci jako o „*sociální interakci prostřednictvím sdělení*“ mluví také G. Gerbner. Další autor C. Cherry zase uvádí, že „*komunikace je v podstatě sociální záležitost*.“¹¹

Sociální komunikace představuje rozsáhlou a mnohotvárnou oblast komunikace živých tvorů.¹² Pro účely této práce si ji proto zúžíme určením povahy komunikačního kódu, který nás omezí pouze na neverbální neboli analogovou komunikaci. Podle Watzlawicka probíhá lidská komunikace jako jediná prostřednictvím dvou kódů: digitálního a již zmíněného

⁷ Osvaldová a kol. 1999: 93

⁸ Křivohlavý 1988: 19

⁹ Vybíral 2005: 25

¹⁰ Vybíral 2005: 30

¹¹ Kunczik 1995: 11; Janoušek a kol. 1988: 42; Gerbner In: Reifová a kol. 2004: 99; Cherry In:

Nakonečný 2005: 288

¹² Osvaldová a kol. 1999: 93

analogového.¹³ Digitální komunikování se uskutečňuje pomocí verbální složky a lze jej zapsat v podobě konvenčních znaků, kdežto analogové komunikování spočívá ve sdělování neverbální cestou, postojem nebo činem, které nelze přesně vyjádřit jazykovými znaky.¹⁴ Z toho vychází mnohovýznamovost neverbálních projevů, kdy analogový kód nelze přesně popsat bez kontextu.¹⁵ Lidé zpravidla komunikují v rovině obou kódů. Toto rozdělení sociální komunikace rozlišují téměř všichni autoři,¹⁶ proto ho považujeme za elementární.

Sdělování mezi lidmi neprobíhá bezdůvodně, ale obvykle vzniká za daným účelem a nese v sobě určitou funkci. Vybíral jich rozeznává sedm: Oznámit, naučit, ovlivnit, vyjednat, rozptýlit se, užít si blízkost, vyvolat dojem.¹⁷

Vzhledem k tomu, že se orientujeme zejména na neverbální rovinu komunikace, je třeba v této souvislosti zdůraznit její specifikum, a to, že může mít charakter nezáměrného sdělení. Jestliže neverbální projev vzniká bezděčně, bez záměru označuje se jako příznak. Mezi příznaky (symptomy) řadíme projevy emocí (blednutí a červenání) a naučené pohyby (okusování tužky či nehtů), jejichž podstatou je, že probíhají bez zapojení lidské vůle. Oproti tomu existují záměrná sdělení, signály, které člověk vyvolá vlastní vůlí a mají své významy, jež můžeme interpretovat – gesta doprovázející řeč, podání ruky, kývnutí. Navzdory výše řečenému se považuje za potenciální komunikační akt vše, co lidé dělají ve vzájemné interakci.¹⁸

Je nutné si uvědomit, že v komunikaci nelze nic nesdělovat. Tuto skutečnost vysvětluje Watzlawick absencí pojmu ne- chování, tedy „*jakákoliv aktivita nebo neaktivita, slova či mlčení, vše má význam sdělení, tj. je komunikací.*“ Jak tvrdí také E. Goffman, přinejmenším svým tělem vždy něco říkáme.¹⁹

Pro naše zkoumání je také klíčové rozdělit sociální komunikaci na jednotlivé roviny. Někdy bývá také označena jako klasifikace podle počtu přítomných osob, resp. z pohledu sociální organizace.²⁰

K uskutečňování sociální komunikace je zapotřebí, aby probíhala minimálně komunikace interpersonální. Ta je označována jako mezičlánek mezi individuem a společností.²¹

¹³ Tuto klasifikaci vymyslel John Fiske. (Reifová a kol. 2004: 96)

¹⁴ Vybíral 2005: 49; Watzlawick a kol. 2011: 63-64

¹⁵ O kontextu komunikace více pojednává podkapitola Zásady interpretace neverbálních signálů.

¹⁶ Janoušek a kol. 1988, Křivohlavý 1988, Watzlawick a kol. 2011, Nakonečný 2005

¹⁷ Vybíral 2005: 31

¹⁸ Křivohlavý 1988b: 12; Vávra 1990: 184

¹⁹ Goffman In: Vybíral 2005: 85; Watzlawick a kol. 2011: 51

²⁰ DeVito 2001, Burton a Jiráček 2001 ; resp. Reifová a kol. 2004

²¹ Janoušek a kol. 1988: 37

Kromě ní existují i další oblasti či roviny sociální komunikace, v nichž spolu lidé komunikují. Něco sdělovat můžeme také sami sobě, skupině lidí nebo veřejně. Odtud usuzujeme také na intrapersonální, skupinovou a veřejnou komunikaci, jejíž součástí je i mediální komunikace. U jednotlivých rovin sociální komunikace odlišujeme charakter vazby mezi komunikátorem a adresátem, vlastnosti komunikačního kanálu, sdělení a přítomnost zpětné vazby.²²

2.1 Sociální interakce

Z úvodních definic sociální komunikace vyplývá, že ji můžeme chápat jako sociální akt, tedy druh sociální interakce. Křivohlavý tímto termínem pojmenovává vzájemnou činnost uskutečňující se mezi minimálně dvěma lidmi; v takovém případě ji můžeme nazývat dyadickou.²³ Podle Janouška sociální komunikace souvisí s interakcí, tj. působením lidí na sebe navzájem, ale zároveň se od ní liší. Vysvětluje to tak, že lze komunikovat na dálku, ačkoliv vzájemná interakce lidí je v tomto okamžiku minimální.²⁴

Jako typické druhy interakcí můžeme označit: spolupráci, kooperaci a soupeření.²⁵ Jinak klasifikuje sociální interakci Thompson, který zohledňuje i působení prostřednictvím médií, což je relevantní i pro tuto práci. Dle Thompsona se sociální interakce člení do interakce tváří v tvář (rozhovor v restauraci), mediované interakce (telefonický dialog) a mediované kvaziinterakce.²⁶ V poslední zmíněné se mění povaha přenosu symbolických sdělení z dialogické na monologickou a oddělují se místa i časy, v nichž se sdělení produkuje a kde je přijímají neurčití příjemci, což ve výsledku ovlivňuje charakter celé sociální interakce.²⁷

V mediální kvaziinterakci se také zákonitě redukuje množství použitých symbolů, které mají účastníci interakce tváří v tvář k dispozici neomezeně. Ta navíc zná své konkrétní příjemce a má dialogický charakter, tzn. že využívá zpětnou vazbu a probíhá tak obousměrná komunikace.²⁸ Rozdíly v sociálních interakcích přehledně shrnuje Thompsonova tabulka.

²² Burton, Jirák 2001: 71; DeVito 2001: 15; Reifová a kol. 2004: 100

²³ Křivohlavý 1988b: 14

²⁴ Janoušek a kol. 1988: 42

²⁵ Andrejevová 1984 In: Křivohlavý 1988: 12

²⁶ Reifová a kol. 2004: 91

²⁷ Thompson 2004: 72

²⁸ Thompson 2004: 72-73

Charakteristické rysy interakce	Interakce tváří v tvář	Zprostředkovaná interakce	Zprostředkovaná kvaziinterakce
Časoprostorové uspořádání	Odehrává se v kontextu společné přítomnosti; účastníci sdílejí týž časoprostorový referenční systém	Jednotlivé kontexty jsou od sebe oddělené; sdělení je ve větší míře dostupné v prostoru i čase	Jednotlivé kontexty jsou od sebe oddělené; sdělení je ve větší míře dostupné v prostoru i čase
Rejstřík symbolických prvků	Velké množství symbolických prvků	Omezené množství symbolických prvků	Omezené množství symbolických prvků
Na koho je jednání zaměřeno	Na zcela konkrétní další jednotlivce	Na zcela konkrétní další jednotlivce	Na neurčitý soubor potenciálních příjemců sdělení
Dialogický/monologický charakter	Dialogický	Dialogický	Monologický

Obr. č. I Rozdíly v sociálních interakcích dle Thompsona²⁹

Jeho pojetí věnujeme v práci větší prostor proto, že analýza neverbálních projevů, odehrávajících se v přímé interakci, bude zároveň probíhat v rámci mediované kvaziinterakce, z čehož vyplývá, že má charakter jednoho z příjmových kontextů, který je odlišný od kontextů jiných příjemců, neboť je formován rozdílnými společenskými dispozicemi.³⁰ Proto je třeba zohlednit, že interpretace neverbálních projevů jím bude částečně ovlivněna. Z toho důvodu lze mediální prostředí považovat za kontext naší analýzy. Dalším důvodem, proč se rozdělením sociálních interakcí dle Thompsona podrobně zabýváme, je fakt, že slouží jako podklad pro mediální rozhovor, který se uplatňuje v mediálním prostředí.

2.2 Mediální rozhovor

Součástí mediální komunikace může být a zpravidla bývá přímá interakce, která slouží k usnadnění komunikace mezi izolovaným podavatelem a mnoha příjemci, zmírnění neosobního přístupu a k posílení vzájemnosti mediované kvaziinterakce. Tento jev se nazývá mediální rozhovor a je možný proto, že každá vyšší rovina sociální komunikace

²⁹ Thompson 2004: 73

³⁰ Thompson 2004: 92

v sobě nese i roviny nižší, jak ukazuje McQuailova pyramida (příloha č. I). Reifová tento jev nazývá vrstevnatostí sociální interakce.³¹ V rámci jedné komunikační situace tak pozorujeme interakci tváří v tvář, probíhající v přední linii zprostředkované interakce. Cílem interakce v této linii je udělat co nejlepší dojem svým vystupováním, nejde tudíž o interakci tváří v tvář v pravém slova smyslu. Vzájemným spojením interakcí vzniká hybridní podoba.³²

Obecný pojem rozhovor zahrnuje své dílčí modifikace jako interview, dialog, konverzace, debata, diskuze, pohovor, výslech, obhajoba aj.³³ V této práci budeme analyzovat diskusní pořad *Interpelace*, proto je pro nás důležitý rozhovor ve smyslu diskuze. Je třeba si uvědomit, že se budeme nacházet v mediálním prostředí, proto mediálním rozhovorem máme na mysli televizní debaty, interview moderátora s hostem či diskusní pořad, kde rozhovor probíhá jinak než stejný rozhovor v interakci tváří v tvář. Toto hledisko je zvláště důležité, neboť vymezuje specifickou podobu zkoumané diskuze.

Podstatou mediálního rozhovoru není připravený a bezchybný veřejný projev, nýbrž vyvést řečníka z míry pomocí moderátora a donutit jej reagovat spontánně. Právě to z něj vytváří určitý druh mediální zábavy.³⁴ Z rozdělení sociálních interakcí výše vyplývá, že rozhovor může probíhat ve dvou formách jako kompetitivní, nebo jako kooperační. Záleží na tom, zda se účastníci v jeho průběhu snaží bojovat, soutěžit anebo se spíše doplňují a spolupracují spolu.³⁵

Mediální rozhovor vychází z mediované kvaziinterakce, což se reflektuje ve vztahu podavatele a příjemce. Vlivem velkého, nepřítomného počtu příjemců se vytváří nové druhy jednání, které Thompson nazývá *jednání na dálku*. Na podavatelovo sdělení se zaměřuje pozornost neurčitých příjemců ve velkém prostoru a rozdílném čase. Podavatel sice předpokládá reakce příjemců, ale neví, jaké jsou, a proto na ně nemusí reagovat, ale zároveň se ani nemůže přesvědčit, zda je sdělení pro příjemce bez obtíží srozumitelné. U příjemců se předpokládá, že jsou schopni je při percepci rekonstruovat a zároveň rozeznávat hranici mezi „jevištěm“ a „zákulisím“.³⁶ Navíc si mohou zvolit, zda věnují svou pozornost původci sdělení či nikoliv a jaké budou jejich reakce, které v tomto případě nevyžadují projev porozumění a mohou být libovolné, aniž by způsobily u podavatele

³¹ Thompson 2004: 73; McQuail 2007: 27; Reifová a kol. 2004: 91

³² Thompson 2004: 73-75, 86

³³ Křivohlavý 1988: 146

³⁴ Čmejrková a kol. 2003: 80

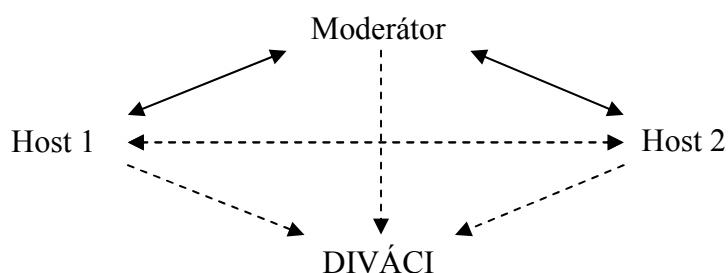
³⁵ Křivohlavý 1988: 148

³⁶ Reifová a kol. 2004: 91

neadekvátní odezvu narozdíl od interakce tváří v tvář, kde se očekává, že posluchač bude aktivně naslouchat a své reakce zvažovat.³⁷

Jestliže je součástí mediálního rozhovoru přímá interakce, zákonitě se musí projevit i její charakteristické rysy, které jsou navíc záměrně využívány. Přímá interakce vychází z charakteristik interakce tváří v tvář, která má ve své základní podobě charakter rozhovoru neboli dialogu v širším slova smyslu. Janoušek jej vymezuje jako střídavý jazykový styk, předpokládající společný systém jazykových významů, jehož pravidla užívání musí být známa účastníkům. Rozhovor v interakci tváří v tvář se odehrává v předmětné a sociální situaci za minimálního počtu dvou osob (dyadická interakce; příloha č. II), přičemž za základní rozdělení rolí se považuje dvojice mluvčí a posluchač.³⁸ Tyto role existují také v mediálním rozhovoru, ale jsou modifikovány sociálními rolemi moderátor – host a jejich dyádu narušuje třetí prvek - orientace na diváky, který významně utváří její specifickou podobu.

V rozhovoru tváří v tvář by byl za příjemce sdělení považován moderátor (příp. host pořadu), ale v kontextu mediálního rozhovoru působí jako příjemce pouze zdánlivě – cílem sdělení jsou zde třetí osoby.

Obr. č. II Schéma mediálního rozhovoru³⁹

Schéma je tvořeno třemi resp. i více prvky: moderátorem, hostem (resp. hosty) a diváky. Moderátor a hosté spolu komunikují pomocí přímé interakce, ale jejich dialog se stává mediálním rozhovorem, neboť své výpovědi nepřímě směřují k divákům. Čmejrková mediální rozhovor přirovnává k jevištnímu dialogu, kde si osoby sdělují navzájem známé informace, aby se je dozvědělo také publikum. Příjemci však nemusí být přítomni, a přesto bude mediální dialog probíhat, což potlačuje roli a účast příjemců v rámci komunikace

³⁷ Thompson 2004: 81-83

³⁸ Janoušek a kol. 1988: 45-46

³⁹ Čmejrková a kol. 2003: 87

a omezuje jejich reakce.⁴⁰ Častěji se stává, že určitá část publika přítomna je a zastupuje tak širokou množinu všech potenciálních recipientů. V takovém případě mluvíme o studiovém publiku, dle Thompsona o jedné z možností jak zapojit izolované příjemce do komunikace a zbavit mluvčího nejistoty.⁴¹ Vznikají tak dva překrývající se okruhy adresátů, což označujeme jako dvojí komunikační konstelaci.⁴² Rysy studiového a masového publika však totožné nejsou. Masové publikum charakterizuje disperze čili rozptýlení, anonymita, početnost a heterogenost.⁴³ V mediované kvaziinterakci sdílí vzdálení příjemci jiné časoprostorové uspořádání než příjemci, kteří jsou v omezeném množství přítomni ve studiu.

Díky zapojení přímé interakce v podobě studiového publika, příp. zprostředkované interakce využitím média, může příjemce ovlivňovat diskuzi svými příspěvky, např. divácká diskuze a telefonní linka, online diskuze. Podavateli se tak dostává přibližných reakcí, jimž může směr komunikace přizpůsobit, může také vysvětlovat nesrozumitelné a vnímat, jakým dojmem působí.⁴⁴

Ohled na publikum, který vyplývá z výše popsaného schématu, se nereflektuje pouze ve sdělování informací, ale lze ho pozorovat také v jednání a reakcích jednotlivých účastníků. „V mediálním dialogu obráceném k publiku tak mívá jedna replika několik intencí, explicitně je adresována jednomu účastníku, ale implicitně někomu jinému.“⁴⁵ Veškerými sděleními, jak verbální, tak neverbální povahy, ovlivňují moderátor a hosté postoje a názory těchto třetích osob. Díky přímé interakci k tomu dokonce využívají všechny druhy neverbálních projevů, neboť k nim mají v tomto typu interakce neomezený přístup.⁴⁶ Moderátor zastává roli zprostředkovatele mezi zpovídanou osobou a divákem, proto by jeho názory měly odrážet buďto názory publika nebo být neutrální.⁴⁷

Podavatel v rámci svého kontextu oslovuje příjemce buď nepřímo, nebo přímo. Za nepřímé oslovení lze považovat mediální rozhovor, kterým moderátor a hosté nepřímo mluví ke vzdáleným příjemcům.⁴⁸ Přímým oslovením se myslí pohled do kamery a směřování promluvy přímo k publiku. Takové oslovování publika, ať už přítomného nebo

⁴⁰ Čmejrková a kol. 2003: 87

⁴¹ Thompson 2004: 81-82, 91

⁴² Čmejrková a kol. 2003: 85

⁴³ Burton, Jiráček 2001: 315; McQuail 2007: 60-61

⁴⁴ Thompson 2004: 80-81

⁴⁵ Čmejrková a kol. 2003: 85, 87

⁴⁶ Thompson 2004: 71

⁴⁷ Čmejrková a kol. 2003: 85, 89

⁴⁸ Thompson 2004: 84-85

nepřítomného, je vidět zejména v úvodních a závěrečných formulacích moderátora i v doprovázející neverbální komunikaci, z níž se užívají gesta, pohledy a postoje těla určené příjemcům. Také hosté mohou působit na publikum a využívají k tomu jak nepřímých, tak přímých oslovení. Nepřímo chtějí udělat svým vystupováním co nejlepší dojem na diváky, tudíž je zde významná jejich sebe prezentace. Přímé oslovování publika hostem není až tak obvyklé, většinou se týká úvodních a závěrečných pozdravů tak jako u moderátora. Existují ale kompetitivní rozhovory, kdy se vlivem reakcí druhého hosta přece jen uchýlí první host k přímému oslovení publika i během rozhovoru.⁴⁹

V analýze pořadu *Interpelace* budeme primárně klást důraz na rysy mediálního rozhovoru související s konkrétními zkoumanými neverbálními projevy. Neočekáváme, že by se prostředky neverbální komunikace pod jeho vlivem zásadně měnily, ale jisté odchylky oproti tradiční interakci tváří v tvář zaznamenáme. Z poznatků této kapitoly dále uplatníme identifikaci typů publika a jejich zapojení, oslovování příjemce a to jak přímo, tak v samotné podstatě mediálního rozhovoru.

⁴⁹ Čmejrková a kol. 2003: 86

3 Vymezení komunikačního rámce

Je třeba si uvědomit, že komunikace má procesuální charakter, a to i v mediálním prostředí. Procesuální přístup nám umožní určit prvky procesu komunikace a následně identifikovat její charakter a strukturu.

Náplní této kapitoly je popis prvků a modelů sociální komunikace korespondující s vybranou metodologií, za kterou jsme v této práci zvolili analýzu komunikačního procesu dle J. Kořenského.⁵⁰ Následně se zaměříme na rozbor samotné metodologie, pomocí které určíme komunikační rámec ve zkoumaném pořadu Interpelace.

3.1 Struktura komunikace

Společenská komunikace se uskutečňuje jako proces⁵¹ a tvoří ji jednotlivé komunikační akty.⁵² Ty představují uzavřené celky, které se hromadí a formují se v komunikační proces. Ten má dynamický charakter, neboť navozuje změnu jak v přenášení informací, tak ve vztazích mezi lidmi.⁵³ Základní jednotkou zvolené analýzy je komunikační událost, tj. celý průběh komunikace v konkrétní komunikační situaci.⁵⁴

3.1.1 Prvky komunikace

Strukturu komunikace určují její prvky. Přestože na sociální komunikaci nelze slepě aplikovat prvky jako zdroj či vysílač, resp. přijímač, využívané technickými přístupy, musíme zohlednit vliv mediálního prostředí. V rámci sociální komunikace mluvíme o lidských bytostech, ale mediální rozhovor má to specifikum, že využívá technického média pro přenos informací ke vzdáleným příjemcům. Proto použijeme jak pojmy řečník neboli mluvčí, resp. posluchač,⁵⁵ které užívají sociální psychologové, tak pojmy vysílač a přijímač.

Celkem se pod různými termíny uplatňuje pět základních prvků a to: komunikátor, adresát, komunikační kanál, mediované sdělení a účinek.⁵⁶

⁵⁰ Kořenský a kol. 1999

⁵¹ Kunczik procesem nazývá přímo vzájemné působení mezi komunikujícími partnery. (1995: 11-12)

⁵² Burton, Jiráček 2001: 52

⁵³ Lamsér 1969: 10-11

⁵⁴ Kořenský a kol. 1999: 21

⁵⁵ Křivohlavý 1988: 21-22, Janoušek a kol. 1988: 46, Jakobson 1969 In: Reifová a kol. 2004: 149

⁵⁶ Reifová a kol. 2004: 15, 95, 98, 105

Komunikátora, který iniciuje komunikaci, nazýváme v podmínkách přímé interakce již zmíněným mluvčím, v rámci mediované kvaziinterakce se hovoří o podavateli.⁵⁷ Tím zpravidla bývá profesionální komunikátor (moderátor vystupující za mediální organizaci) nebo jiné osoby mající přístup do mediální organizace (hosté).⁵⁸ Adresáta, jakožto osobu, které je sdělení určeno, přehledně vymezuje Kořenský. Mluvíme-li o neutrální cílové osobě, pak jde o posluchače. Jestliže je určeno, ke komu mluvčí sdělení směřuje, pak se jedná o adresáta. A pokud víme, že cílem je neurčitý soubor lidí, pak mu náleží označení příjemce.⁵⁹ Příjemci je myšleno přítomné i nepřítomné publikum.

Komunikační kanál představuje fyzikální prostředí umožňující přenos sdělení. V mediální komunikaci jsou tímto prostředím technické prostředky, kamery, satelity a televize, které označíme za vysílače, resp. přijímače. Pro účely této práce upřednostníme pojem médium. Reifová jej uvádí v rámci komunikačního kanálu a oprávněně, protože tento význam má také. Pokud ale máme na mysli médium v užším slova smyslu, zajímá nás v podstatě kód, v němž sdělení zaznamenáme a přenášíme. Interakci tváří v tvář zpravidla zprostředkovává jediné médium – jazyk; v mediálním rozhovoru pak komunikace probíhá jak pomocí jazyka, tak skrze prostředky masové a mediální komunikace – masmédia.⁶⁰ O mediovaném sdělení mluvíme tehdy, jestliže komunikace probíhá zprostředkovaně přes médium v technickém slova smyslu.

Účinek/efekt komunikace znamená důsledky výměny sdělení; zejména se tím myslí dopad sdělení na příjemce. I nepatrný zásah do skutečnosti něco způsobí, proto nelze uvažovat o komunikaci bez efektu.⁶¹ V rámci této práce se efektem ani účinky mediální komunikace hlouběji nezabýváme.

Pro potřeby sociální komunikace je tento základní výčet nedostačující. Vybíral přímo píše: „*To, čeho si psycholog všímá, je reciprocita (oboustranné vysílání informací) a cirkulární podstata většiny komunikačních výměn.*“⁶² Důležitým aspektem sociální interakce je tedy vzájemnost, proto musíme tyto základní prvky rozšířit minimálně také o zpětnou vazbu. Sociální psychologové ji chápou buď ve významu jednotky interakce, tzn. podnětů od druhých, nebo jako regulační mechanismus v mysli subjektu, kterou podněty pouze

⁵⁷ Thompson 2004: 83

⁵⁸ McQuail 2007: 59

⁵⁹ Kořenský a kol. 1999: 23; Thompson užívá pojmu příjemce v interakci tváří v tvář i mediované kvaziinterakci, tj. bez ohledu na jeho určitost či neurčitost.

⁶⁰ Reifová a kol. 2004: 139-140

⁶¹ Kořenský a kol. 1999: 30-32

⁶² Vybíral 2005: 28

spouští. V rámci tohoto vymezení pak můžeme zpětnou vazbu rozlišit na pozitivní a negativní, přičemž pozitivní podporuje dosavadní chování, kdežto negativní jej tlumí a opravuje.⁶³ V mediálním rozhovoru je zpětná vazba od masového publika opožděná.⁶⁴

Celá komunikace neprobíhá v ideálních podmínkách, tudíž ji mohou narušovat komunikační šumy, které ovlivňují plynulou výměnu sdělení. Může jít o šum technický – poruchu; sémiotický – neporozumění; psychologický – neschopnost/neochota přijmout sdělení. Díky komunikačnímu šumu lze určit příčiny možného selhání komunikace.⁶⁵

Významným spolutvůrcem komunikačního procesu je kontext, jenž udává komunikaci její specifickou podobu a nelze od ní oddělit. Kontext závisí na aktuálních kontextových modalitách, mezi které řadíme např. čas, prostor, přítomnost emocí nebo vztah mezi účastníky.⁶⁶ Podrobněji komunikační kontext rozebíráme v rámci čtvrté kapitoly neverbální komunikace, neboť právě v této souvislosti je pro nás důležitý. S ohledem na charakter práce, tj. analýzu neverbálních projevů, ve výčtu postrádáme také pro nás významný komunikační kód (analogový nebo digitální), který jsme podrobně nastínili v první kapitole.

Tyto prvky jsou součástí schémat, která se snaží reálně zaznamenat proces komunikace. Schémata, resp. modely, naznačují vazby mezi jednotlivými prvky a pomáhají tak identifikovat průběh a charakter komunikace. Uvádíme pouze takové modely, které se používají v oblasti sociální komunikace a zároveň operují s pojmy, které používá Kořenský v rámci svého přístupu.

Ze základního modelu přenosu informace, který vytvořil H.D. Lasswell, můžeme vycházet i v oblasti sociální komunikace. Tzv. Laswellova formule vymezuje komunikační akt pomocí otázek: kdo – co říká – komu – čím (druh komunikace) – prostřednictvím kanálu – s jakým úmyslem – s jakým účinkem.⁶⁷ (příloha č. III) Identifikujeme prvky: podavatel/mluvčí, sdělení, kód, kanál, příjemce a efekt, přičemž Kořenského analýza rozeznává všechny z nich. Přenosový model C. Shannona a W. Weavera detailněji popisuje proces mediální komunikace, neboť pracuje i s pojmy vysílač, resp. přijímač, a kódování, resp. dekodování, sdělení.⁶⁸ (příloha č. IV)

⁶³ Vybíral 2005: 205-206, Křivohlavý 1988: 24

⁶⁴ Burton, Jiráček 2001: 59

⁶⁵ Jiráček, Köpplová 2009: 27

⁶⁶ Vybíral 2005: 41

⁶⁷ Vybíral 2005: 27; Nakonečný 2005: 290

⁶⁸ Burton, Jiráček 2001: 52-53

Taktéž R. Jakobson vyjmenovává prvky téměř totožně s Kořenským. Popisuje komunikační událost pomocí šesti prvků, mezi které řadí mluvčího, posluchače, sdělení, kontext, kontakt a kód. Mimo samotnou komunikační činnost vymezuje také zpětnou vazbu a záměr.⁶⁹ (příloha č. V)

Záměr zanášá přímo do svého modelu komunikačního aktu až Janoušek. Ten pracuje s pěti komponenty ve významové struktuře sdělení: záměr mluvčího, smysl pro mluvčího, věcný obsah, smysl pro příjemce, efekt u příjemce.⁷⁰ (příloha č. VI)

3.2 Vymezení komunikačního rámce

Komunikační rámec vymezuje komunikaci a určuje její determinující prvky. Analýzu komunikačního procesu pojmáme od nejširšího rámce společenské situace a systematicky postupujeme k základní jednotce – komunikační události. Jako doplňující, případně komparativní materiál používáme pojmy V. Lamsera a Z. Vybírala.⁷¹

3.2.1 Struktura společenské situace

Veškeré mezilidské dorozumívání spadá do společenské situace. Analyzovat komplexní jev, jaký představuje společenská situace, můžeme díky jejím prvkům. Jsou to: prostor, subjekty (lidská složka), zařízení, aparatura a objekt.⁷² Kořenský se jejich dalšímu vymezení nevěnuje, ale pro nás má podrobnější charakteristika podstatný význam, neboť umožňuje oddělit neměnné neverbální prvky ve zkoumaném pořadu Interpelace.

Proto v tomto místě doplníme výchozí metodologický rámec o rozbor prvků, jak se jimi detailně zabývá Lamser.⁷³ Prostor je místo, kde se odehrává společenská situace a jehož velikost se udává v jednotkách délky a objemu. Dle rozsahu Lamser rozlišuje tři druhy situací mikro- v pokoji či bytě, mezo- ve školách a továrnách a makrosituace v rámci měst či států. Každý prostor je určitým způsobem organizován čili má prostorové dispozice, což ovlivňuje umístění dalších prvků společenské situace. Zařízením má Lamser na mysli „*lidské a společenské výtvoř materiální povahy*“, které představují stabilní rozložení předmětů ve společenské situaci. Jedná se o statické prvky.

⁶⁹ Reifová a kol. 2004: 149

⁷⁰ Janoušek a kol. 1988: 47

⁷¹ Lamser 1969, Vybíral 2005

⁷² Kořenský a kol. 1999: 141

⁷³ Lamser 1969: 82-95

V rámci společenské situace se projevuje společná činnost, tj. „*vzájemné působení sociálních subjektů*“, kterými je člověk nebo více lidí⁷⁴ a jejichž počet souvisí s rozsahem situace, jak byla charakterizována v rámci prostoru. Společná činnost se zaměřuje na určitý předmět, tj. cílový předmětný objekt a v případě možností probíhá také skrze pohyblivé předměty neboli aparaturu.⁷⁵ V těchto třech prvcích (subjekt, objekt a aparatura) se oba autoři shodují. Lamser je všechny nazývá prvky dynamickými a dodává, že subjekt i objekt jsou nositeli cíle komunikace. Cíl komunikace odráží, jaký je její účel. Podle Kořenského se jedná o to, „*kterou složku skutečnosti má změnit*.“ Základní cíl komunikace je jen jeden, ale spadají pod něj i další dílčí cíle účastníků.⁷⁶

Dosavadní výčet prvků lze považovat za ten, který zastřešuje ostatní nižší struktury. Proto je v nich vždy přítomen a ovlivňuje jejich konkrétní podobu.

3.2.2 Struktura komunikační situace

Vytváří se charakteristickým uspořádáním činitelů v průběhu společné činnosti. Vedle prostoru, jeho organizace a umístění zařízení nacházíme v Kořenského pojetí dále: „*počet účastníků, sociální a komunikační charakteristiky, vztahy mezi nimi, časové zařazení komunikace a charakteristika jejího průběhu, např. doba trvání*.“⁷⁷

I v komunikační situaci lze prostor rozebrat podrobněji. Podle Lamsera můžeme identifikovat mimo jiné prostorově uspořádané situace, dále situace stolové, sálové a situace masových komunikačních prostředků. Na to navazuje velikost prostoru ovlivňující, zda jde o komunikaci na blízko, či na dálku a kdy se užívají zprostředkující články jako znaky a technické kanály.⁷⁸

Hledisko času v komunikační situaci určuje, zda se dá kontakt považovat za dlouhodobý, nebo letmý a také za jednorázový, či pravidelný. Časový aspekt dokazuje, že komunikační situace má procesuální charakter, a to nejen tím, že během ní plyne čas, ale také tím, že se mění prostor, vyvíjí se účastníci a vztahy mezi nimi nebo se obměňují cíle komunikace.⁷⁹

⁷⁴ Lamser 1969: 88

⁷⁵ Kořenský a kol. 1999: 20

⁷⁶ Kořenský a kol. 1999: 30

⁷⁷ Kořenský a kol. 1999:20

⁷⁸ Lamser 1969: 96-108

⁷⁹ Lamser 1969: 112-114

3.2.3 Struktura komunikační události

Jedná se o „*odraz celého komplexu rysů komunikační situace v konkrétní komunikaci*.“⁸⁰

Komunikační událost existuje ve své jedinečné podobě jako součást podobných komunikačních událostí, tj. v komunikačním kontextu.⁸¹ Skládá se z jednotlivých struktur, pomocí nichž je možné identifikovat, kdo jsou její účastníci, jaký kód používají, jakou praktikují strategii.

Komunikanty a jejich vztahy se zabývá sociálně psychologická struktura. Další ze struktur, které mají v této práci význam, vymezuje schopnost účastníků používat určitý druh kódu a chápat jeho význam; mluvíme o struktuře komunikační kompetence, v rámci níž také rozebereme komunikační strategii. Zmíněné struktury jsou rovnocenné a vzájemně provázané. Základní cíl komunikace vymezujeme již ve společenské situaci a k našim účelům postačuje v této formě. Dílčí cíle a efekty stojí mimo možnosti a rámec naší analýzy, proto se jim podrobněji nevěnujeme.

3.2.3.1 Sociálně psychologická struktura

Tuto strukturu lze označit za „*soustavu osobnostních struktur komunikantů, jejich znalostí, zkušeností, momentálních psychofyzických dispozic, vzájemných vztahů a sociálních rolí*.“⁸² Abychom toto komplexní vymezení správně pochopili, zaměříme se na vysvětlení jeho konkrétních pojmů.

Komunikanti jsou osoby, které se podílí na komunikaci a to jak pasivním, tak aktivním způsobem. Aktivní účastník bývá nazýván mluvčím, pasivního účastníka pojmenovávají tři termíny – adresát, příjemce a posluchač. Jak Kořenský rozlišuje jednotlivé pojmy, jsme již zmínili výše. Přijetím své role mluvčího/posluchače se osoby ocitají v komunikační roli.

Jestliže se ve svých rolích aktivního a pasivního účastníka střídají, nazývá se komunikační událost dialogická. V opačném případě, kdy jsou role trvale odděleny, se označuje jako monologická. V běžné sociální interakci jsou zpravidla všechny dialogy skutečné, tj. reálné.⁸³

Komunikační událost je ovlivňována nejen charakterem dialogu, ale také vlastnostmi, náladami a očekávaným chováním účastníků. Osobní vlastnosti a nálady spadají do

⁸⁰ Kořenský a kol. 1999: 142

⁸¹ Kořenský a kol. 1999: 132-133

⁸² Kořenský a kol. 1999: 142

⁸³ Kořenský a kol. 1999: 23-24

osobnostní struktury, jejíž aktuální podobu zobrazuje psychický stav. Očekávané chování je spojeno se sociální rolí komunikujících, která vyplývá z toho, jakou zastává funkci nebo pozici ve společnosti a jak daná společnost očekává, že se v rámci konkrétní role zachovají. Role významně ovlivňuje sebepojetí člověka, kdy se osoba může s vhodnou rolí dokonce identifikovat.⁸⁴

Poměry mezi jednotlivými aspekty sociálně-psychologické struktury, tedy mezi komunikačními rolemi osob, osobnostními strukturami a psychickým stavem a také znalostmi a zkušenostmi komunikantů se definují jako komunikační vztahy. Podoba těchto vztahů se utváří i kontaktem komunikantů, neboli jejich vzdáleností v prostoru a v čase.⁸⁵

3.2.3.2 Struktura komunikační kompetence

Danou strukturu formují sociální normy a soubor znalostí a zkušeností, tj. společný zkušenostní komplex, který vytváří společenská situace, a proto je totožný pro všechny příslušníky určitého společenství.

Spolu s komunikačními normami, jakožto součástí norem sociálních, komunikanti disponují také znalostmi a zkušenostmi ohledně samotné komunikace, jejích prostředků, pravidel a zvyklostí, a proto jsou schopni se navzájem úspěšně dorozumět. To znamená, že mají komunikační kompetenci, která se projeví zejména tak, že účastníci chápou a ovládají znakové soustavy. Těmi se myslí kódy, které mohou být jazykové a nejazykové, tj. neverbální složka. Vybíral v rámci komunikační kompetence upozorňuje také na schopnost účastníků komunikace poznat, je-li systém znaků užíván nesprávně. Komunikační kompetence je zvláště důležitá při přijímání zprávy, které je o to jednodušší a úspěšnější, je-li v samotném sdělení implicitně zahrnuta informace, jak jej chápat.⁸⁶

Komunikačně nekompetentní může být člověk nejen, pokud neumí používat kódy, ale i tehdy, když nezná souvislosti, kulturní kontext nebo profesní žargon a to proto, že nemůže reagovat a zapojit se do komunikace.⁸⁷

Každá komunikační událost obsahuje také komunikační funkce, v rámci nichž se zabýváme komunikační strategií. Tu tvoří záměry jednotlivých komunikantů, které se uskutečňují v daném pořadí a daným způsobem a úzce souvisí s hlavním záměrem celé

⁸⁴ Vybíral 2005: 39-40

⁸⁵ Kořenský a kol. 1999: 24-26

⁸⁶ Vybíral 2005: 55

⁸⁷ Vybíral 2005: 48

komunikace. Teprve až naplněním dílčích záměrů může být dosaženo základního cíle komunikace.⁸⁸

Podstatný význam pro tuto práci má komunikační rámec jako celek, jelikož pomocí něj vymezíme v šesté kapitole celou strukturu komunikace v pořadu Interpelace. Využijeme také výše zmíněný neverbální kód, neboť právě z analýzy neverbálních prostředků komunikace vychází praktická část této práce. Neverbální komunikaci, která funguje na bázi tohoto kódu, se podrobně věnujeme v následující čtvrté kapitole.

⁸⁸ Kořenský a kol. 1999: 27-29

4 Neverbální komunikace

V této kapitole si klademe za cíl prohloubit a ucelit znalosti i obeznámenému čtenáři, který si dokáže představit, co neverbální komunikace obnáší. Zabýváme se neverbální komunikací komplexně – její podstatou, původem, funkcemi i konkrétními prostředky.

Pro porozumění pojmu neverbální komunikace je důležité znát jeho obsah. Autoři publikací o neverbální komunikaci⁸⁹ () jej vymezují jako sdělování beze slov, případně jako doprovod verbálního sdělování. Lze se setkat i s modifikacemi nonverbální či mimoslovní komunikace.⁹⁰ Nejpodrobnější definici neverbální komunikace sestavil Janoušek:

*„Neverbální komunikaci vymezujeme jako záměrné používání prostředků neverbálního charakteru ke vzájemnému dorozumívání, ovlivňování i vyjadřování vzájemných vztahů.“*⁹¹

Mimoslovní komunikace funguje na principu analogického kódu. Obecně o něm lze říct, že *„má podobu zvukových, obrazových, pohybových, barevných, tlakových (dotykových), pachových a jiných symbolů.“* Primárně se za prostředky neverbální komunikace považují výrazy obličeje, vzdálenost a pozice osob, doteky, postoje, pohyby, gesta, pohledy, neverbální aspekty řeči a úprava zevnějšku.⁹²

Něco neverbálně sdělovat mohou také umělecké produkty, které však stojí mimo rámec našeho zkoumání, neboť jejich využití je v interpersonální komunikaci minimální.

4.1 O původu neverbální komunikace

Stáří neverbální komunikace se odhaduje na miliony let. Oproti tomu řečová schopnost se u lidského druhu začala rozvíjet teprve před 50 000 lety, a proto je považována za výrazně mladší.⁹³

První poznatky v oblasti neverbální komunikace učinil Charles Darwin až v poslední třetině 19. století, kdy je shrnul v práci *Výraz emocí u člověka a zvířat* (1872). Darwinovy teorie o vrozených gestech později ve 20. století potvrdili např. P. Ekman a W.V. Friesen.⁹⁴ Ve 21. století vědci evidují téměř milión neverbálních signálů. Přibližně tisícina z nich

⁸⁹ Vybíral 2005; DeVito 2001; Křivohlavý 1988

⁹⁰ Křivohlavý 1988: 32

⁹¹ Janoušek a kol. 1988: 43

⁹² Argyle, Křivohlavý In: Vybíral 2005: 50, 81

⁹³ Křivohlavý 1988b: 13

⁹⁴ Pease 2008: 22, 28

byla zaznamenána jen v oblasti lidského obličeje.⁹⁵ S fylogenetickým původem neverbální komunikace souvisí i zkoumání původu neverbálních signálů individuálně u každého člověka, které je předmětem názorově různorodé sociální psychologie. Podle V. Satirové se lidé všechnu komunikaci učí, neboť na svět v tomto ohledu přichází jako nepopsaný list. Naopak Watzlawick zastává názor, že z části jde o dědictví našich živočišných předků a část je předurčena kulturou.⁹⁶ Podobně vysvětluje vrozené neverbální signály i Argyle, podle kterého je mimoslovní způsob komunikace nejpůvodnějším sociálním chováním – komunikace s nemluvnětem spočívá jedině v používání neverbálních signálů.⁹⁷ Totéž potvrzuje i německý vědec Eibl – Eibesfeldt na základě výskytu úsměvu u nevidomých a sluchově postižených novorozeňat.⁹⁸

4.2 Proč neverbálně komunikujeme

Neverbální komunikace nemusí mít vždy důvod. Tato dílčí oblast je mnohem více neuvědomovaná, a proto se v ní rozlišují i bezděčné projevy.⁹⁹ Neverbální komunikace zastává několik funkcí a jejich klasifikace záleží na pohledu konkrétního autora. Např. Křivohlavý se jimi zabývá tak, jak vyplývají z funkcí samotné komunikace:¹⁰⁰

- Informativní f. - za důležité považujeme rozlišování záměrného nebo nezáměrného sdělování, tj. identifikaci komunikativní funkce, resp. indikativní funkce. Potenciální záměr obsahuje už jednoduchá pohybová aktivita člověka.¹⁰¹
- Řídící f. - prostředky neverbální komunikace regulují nějakou činnost (předávání slova), pro člověka je nejvíce zautomatizovaná.
- Sjednocovací f. - řídí míru intimity a přiblížení se k druhému člověku, což souvisí s přitažlivostí a vzájemnou otevřeností.
- Mocenská f. - pomocí ní záměrně vyjadřujeme své nadřazené nebo podřazené postavení, ovlivňujeme a získáváme ostatní lidi. Děje se tak např. paralingvistickými projevy, pohledy, doteky či vyjádřením postojů.
- Předmětná f.- nahlíží na neverbální projevy jako na projevy bez osobního významu; lékař prohlíží tělo pacienta.

⁹⁵ Křivohlavý 1988: 34

⁹⁶ Vybíral 2005: 84 - 85

⁹⁷ Nakonečný 2005: 304

⁹⁸ Pease 2008: 28

⁹⁹ Křivohlavý 1988b: 12

¹⁰⁰ Křivohlavý 1988: 109-110

¹⁰¹ Janoušek a kol. 1988: 45

Vybíral chápe funkcemi to, k čemu neverbální komunikace slouží: náhrada za řeč, podpora řeči, vyjádření emocí, vyjádření interpersonální postoje – sympatie, dominance a sebevyjádření, sebe prezentace – např. politici.¹⁰²

4.3 Klasifikace neverbálních prostředků

Neverbální komunikaci uskutečňujeme pomocí jejích prostředků. Mezi teoretiky není klasifikace jednotná, liší se zejména v pojmenování. Jiné prostředky proto rozeznává historicky první klasifikace od S. Duncana Jr., odlišnou strukturu podává také M. Argyle a vlastní pohled nabízí i Nakonečný.¹⁰³ V rámci této práce budou závazné klasifikace, jak je uvádí autoři Křivohlavý a DeVito. V dílčím členění mimiky budeme vycházet z analýzy P. Ekmana (FACS – Facial Action Coding System), kterou je možné identifikovat emoce lidí.¹⁰⁴

V podání Křivohlavého rozlišujeme tyto prostředky neverbální komunikace: výrazy obličeje – mimika; oddálení – proxemika; doteky – haptika; postoje – posturologie; pohyby – kinezika; gesta – gestika; „tón“ řeči ; úprava zevnějšku.¹⁰⁵

DeVito kategorizuje neverbální prostředky do sedmi oddílů: signály těla, signály mimické a zrakové, prostorová a teritoriální komunikace, komunikace prostřednictvím předmětů, komunikace dotykem, mimojazykové projevy a mlčení a dimenze času v komunikaci. Nejpodstatnější z DeVitova členění jsou pro nás pohyby těla, které autor podrobně člení na: gesta, ilustrátory, afektivní projevy, regulátory, adaptéry.¹⁰⁶

4.4 Prostředky neverbální komunikace

Jejich rozdělení nám umožňuje orientovat se v oblasti neverbální komunikace, pochopit, co všechno zahrnuje, a systematicky nastínit její jednotlivé oblasti. V běžných komunikačních situacích se takto vyskytují zcela výjimečně. Vybíral uvádí, že neverbální komunikace se vyznačuje konzistencí, tj. *„mimovolně synchronizovaným vyjadřováním jedné a téže zprávy několika kanály zároveň: postojem, gestem, mimikou, tónem, pohledem.“*¹⁰⁷

¹⁰² Vybíral 2005: 90

¹⁰³ Janoušek a kol. 1988: 43; Nakonečný 2005: 316

¹⁰⁴ Giddens 1999: 89

¹⁰⁵ Křivohlavý 1988: 32; Janoušek a kol. 1988: 43

¹⁰⁶ DeVito 2001: 125 - 147

¹⁰⁷ Vybíral 2005: 93

4.4.1 Výrazy obličeje – mimika

Lidský obličej dokáže hned po slovech sdělit nejvíce informací, proto jsou jedním z nejtypičtějších projevů neverbální komunikace mimické výrazy. Tyto výrazy úzce souvisí s vyjadřováním emocí, ale dokáží reflektovat také kulturou udržovaná gesta (zdvořilostní úsměv) a instrumentální pohyby (kýčání). Emočními projevy v lidské tváři se zabýval Ch. Darwin (1872) už před téměř 150 lety. Významným badatelem 20. století se stal v mimické oblasti P. Ekman, který na základě pohybů obličejových svalů vymezuje více než 1000 různých výrazů.¹⁰⁸ Lidský obličej nezobrazuje všechny emoce rovnoměrně, proto se vymezují tři mimické zóny: oblast čela a obočí; oblast očí a víček a oblast tváří, nosu a úst.¹⁰⁹ (příloha č. VII) Podle nich lze určit nejvýraznější výskyt emocí v obličejí. (příloha č. VIII) Každou emoci vyjadřují specifické znaky, které Ekman (1975) definuje a sestavuje z nich systém dekódování emocí v lidském obličejí zvaný Facial Acting Code System (FACS).

Ekmanovy výzkumy zjistily, že bez ohledu na kulturu či osobnostní kvality lze v obličejí každého člověka rozlišit šest základních (primárních) emocí:¹¹⁰ (příloha č. IX)

- překvapení (surprise)
- strach (fear)
- znechucení (disgust)
- zlost, rozčilení (anger)
- radost, štěstí (happiness)
- smutek (sadness)

Překvapení prochází všemi třemi obličejí zónami. Nejpřesněji se určuje z čela a obočí (79 %).¹¹¹ Od ostatních emocí jej rozeznáme podle:

- zdviženého obočí zformovaného do obloukovitého tvaru; pozorujeme jej také při neporozumění, kdy se v neutrální tváři objevuje po delší dobu, anebo při pozdravu, kdy trvá pouhé sekundy.
- vodorovných vrásek na čele, které se vytvoří, nebo prohloubí a zvýrazní, pokud jsou viditelné už v neutrálním výrazu.

¹⁰⁸ Křivohlavý 1988: 34

¹⁰⁹ Ekman In: Křivohlavý 1988: 40

¹¹⁰ Můžeme se setkat také se sedmi základními emocemi (zájem), nebo dokonce i devíti. (Vybíral 2005: 93)

¹¹¹ Křivohlavý 1988: 41

- doširoka rozevřených očí, přičemž spodní víčko je uvolněné a horní se zdvihá, současně je možné vidět oční bělmo kolem celé duhovky; na setinu sekundy zaujímají oči stejnou pozici také při zájmu či zdůrazňování slov během mluvení.
- úst, která se uvolněně pootevřou mírně nebo více podle intenzity úžasu; zároveň se mohou odkrýt zuby.¹¹²

Strach se velmi podobá výrazu překvapení a často se tyto dvě emoce prolínají. Projevují se při něm tyto znaky:

- zvedá se opět obočí a zvrásčí se čelo, ale rozdíl je ve tvaru, neboť při strachu stahujeme obočí k sobě, až vytvoří jednu plynulou linku.
- vrásky patrné pouze uprostřed čela, nikoliv v celé jeho šířce.
- horní oční víčka se zvednou a odkryje se bělmo nad duhovkou jako u překvapení, ale dolní oční víčka se napínají a bělmo pod duhovkou tak viditelné není.
- člověk otevře ústa, ovšem dochází ke stahování ústních koutků dozadu; v případě obav k napínání rtů a jde-li o děs, tak k roztažení úst.¹¹³

Emoce znechucení se podle Ekmana projevuje nejvýrazněji ve spodní části obličeje, ale zasahuje i do zóny očí a obočí. Nelze jej pozorovat odděleně v jednotlivých zónách, neboť zapojené svaly jsou navzájem provázány. Úzce se znechucením souvisí pohrdání, které se vztahuje pouze k osobám a jejich jednání. Výrazovými prvky znechucení jsou:

- zvednutí tváří a horního rtu nebo také zvednutí a vysunutí dolního rtu.
- nakrčení nosu.
- přimhouření očí s malými vráskami pod nimi.
- opovržení člověk zobrazí zpravidla jen ústy, která mohou být mírně semknutá s pozvednutým koutkem nebo s viditelně zvednutým horním rtem na jedné straně.¹¹⁴

Zlost, vztek či rozčilení se považuje za nejnebezpečnější ze všech primárních emocí, což potvrzují i tělesné změny jako rudnutí v obličeji, vystupování žil, změny v dýchání a svalové napětí. Oproti ostatním emocím se zlost musí projevit ve všech obličejových zónách, aby ji šlo jednoznačně rozpoznat. Při zlosti se:

¹¹² Ekman 1975: 39-45

¹¹³ Ekman 1975: 63

¹¹⁴ Ekman 1975: 66-71, 76-77

- obočí stahuje k sobě a zároveň se sníží, čímž se uprostřed něj vytvoří svislé vrásky.
- objeví pronikavý, tvrdý pohled s vypoulenýma očima a napjatými očními víčky, které tlačí snížené obočí k sobě a zužuje se tak mezera mezi nimi.
- ústa se formují dvěma způsoby a to buď do sevřených, napjatých rtů s rovnými či mírně staženými koutky, nebo do otevřeného, čtvercového tvaru doprovázeného řevem.¹¹⁵

Pod pojmem *happiness* Ekman chápe „*potěšení, štěstí, radost*“. Člověk se může jen mírně usmívat, smát se anebo tzv. řvát smíchy, což provází i slzy a zvukový doprovod. Tichý pocit radosti se v lidské tváři projevuje zejména v oblasti očí a spodní části obličeje, z níž ji poznáme v 98 % případů.¹¹⁶ Indikátory radosti ji zobrazují takto:

- koutky úst se stáhnou dozadu a mírně se nadzvednou.
- rty mohou zůstat u sebe nebo se oddělit a tím odkrýt zuby.¹¹⁷
- vrásky v oblasti nosu, lící, koutků úst a z vnější strany očí a pod dolním očním víčkem, kde je způsobí zvednutí lící. Pokud je tento pohyb výrazný, oči se zúží a mohou se až přivírat.¹¹⁸

V sociálních interakcích smích a úsměv slouží k odlehčení vážných situací, přispívají k řešení konfliktů, odbourávají vzájemné bloky lidí a jednoho s druhým sblížují.¹¹⁹

Smutek představuje určitý druh bolesti, která je však pasivní, vyplývající ze ztráty, zklamání nebo beznaděje. Do výrazu smutku se zapojují:

- obočí, jehož vnitřní konce se zvedají a spojují obočí v jednu linku; vzniká charakteristický trojúhelník.
- také oční víčka, která se zvedají, a tím se zvyšuje intenzita smutku; oči tehdy zdánlivě poklesnou, protože se pohled sklápí dolů.
- ústa ve dvou pozicích: buď jsou koutky úst pokleslé, nebo jsou rty uvolněné a doprovází je třesení, což je spojováno s pláčem.¹²⁰

¹¹⁵ Ekman 1975: 78, 80, 88-89, 95-97

¹¹⁶ Vybíral 2005: 95

¹¹⁷ Odhalování horního i dolního patra zubů považuje Křivohlavý za příznaky smíchu, které doplňuje také o výrazné zasouvání koutků úst, zaklánění hlavy, přivírání očí a zvukové projevy. (Křivohlavý 1988b: 85-86)

¹¹⁸ Ekman 1975: 99-103, 112

¹¹⁹ Křivohlavý 1988b: 88

¹²⁰ Ekman 1975: 117-121, 126

Emoce se často prolínají. Vedle základních emočních výrazů existují i emoce složené neboli sekundární, které tvoří splynutí více výrazů. Jejich vzájemný přechod se odehrává ve zlomku sekundy. Složené emoce se mohou lišit v jednotlivých kulturách nebo vlivem různorodé výchovy.¹²¹ Mezi sebou se mísí téměř libovolně, ovšem existují dvojice, jež se vyskytují častěji. Jedna z nejběžnějších kombinací emocí představuje strach s překvapením. Místit se může také se zlostí nebo s radostí.¹²² V kombinaci se znechucením se nejčastěji objevuje vztek. Dále Ekman zmiňuje kombinace překvapení a znechucení a také strach a znechucení.¹²³ Radost je nejčastěji spojována s překvapením a se zlostí či strachem, kdy slouží jako maska skrývající skutečné negativní emoce. Smutek se obvykle páruje se zlostí a strachem.¹²⁴

Emoce lze určovat s různou přesností – nejsnadněji se rozeznávají tzv. kladné emoce jako štěstí (55 až 100 %) a překvapení (38 až 86 %), nepatrně obtížněji smutek (19 až 88 %).

Primární emoce se u lidí projevují často spontánně, tj. jako pravé emoce, které odrážejí skutečné emocionální rozpoložení. Opak představují emoce hrané, které lidé vytvářejí s určitým záměrem.¹²⁵

4.4.2 Oddálení – proxemika

Sdělovat něco druhému člověku můžeme tak, že se k němu přibližujeme nebo se od něj vzdalujeme. Neverbální komunikaci tohoto druhu nazýváme proxemika.¹²⁶ Svůj původ má v etologii u teritoriálního chování zvířat. DeVito uvádí, že teritorialita je „*projev vlastnických vztahů k určitému prostoru nebo předmětu.*“

V rámci proxemiky se používá pojem proximita neboli vzdálenost mezi komunikujícími. Lidé si ji běžně v interpersonální komunikaci neuvědomují a může se zdát, že vzdálenost vůči druhým zaujímají bezděčně. Každého z nás však obklopuje tzv. osobní zóna, do níž ostatní nemohou vstoupit bez svolení. Vzdálenost mezi komunikujícími je obvykle ovlivňována osobností lidí a úrovní vzájemného vztahu, ale závisí také na kulturních a etnických předpokladech a velikosti prostoru, v němž interakce probíhá.¹²⁷ DeVito

¹²¹ Křivohlavý 1988: 35-38, 91

¹²² Ekman 1975: 49, 60

¹²³ Ekman 1975: 71-74, 92

¹²⁴ Ekman 1975: 107-110; 116-125

¹²⁵ DeVito 2001: 128; Křivohlavý 1988: 35, 39, 91

¹²⁶ Křivohlavý 1988: 43

¹²⁷ Křivohlavý 1988: 47-50

považuje za ovlivňující faktory také kontext, pohlaví a věk účastníků a předmět jejich komunikace.¹²⁸

V interpersonální komunikaci se mohou vyskytovat vzdálenosti jak horizontální, tak vertikální. Vertikální rozdíly určuje výše očí obou komunikujících, která se tvoří v důsledku rozdílných poloh, v jakých spolu účastníci hovoří (stojící – sedící; stojící – ležící). Jsou-li oči ve stejné výši, má to na komunikaci pozitivní dopad, v opačném případě vzniká pocit nadřazenosti a podřazenosti.¹²⁹

Horizontální vzdálenosti uspořádal E. T. Hall do čtyř proxemických zón. (příloha č. X) Pomocí nich se identifikuje typ jejich vzájemného vztahu. Čím menší je vzdálenost mezi nimi, tím důvěrnější má vztah charakter. Hallova systematizace rozlišuje tyto proxemické zóny:¹³⁰

- Intimní zóna – označuje nejbližší okolí člověka, které Křivohlavý vymezuje od těsného dotýkání se až po vzdálenost 15-30cm, přičemž DeVito ji prodlužuje až na 45cm. Oba do ní řadí milenecké vztahy, ale také uklidňování či ochranu, např. vztah matky a dítěte. DeVito zmiňuje také boj, který odpovídá nejnižší hranici intimní zóny.
- Osobní zóna – se udává od 45cm do 1,2m, kdy se lidé ještě dokáží držet za ruce. V osobní zóně máme druhého pořád na dosah a můžeme jej ovládat. Vzdálenost 1,2m mezi sebou zaujímají neznámí lidé běžně na ulici. Je to maximum, při kterém lze pozorovat i mimické projevy.
- Sociální zóna – znamená rozmezí 1,2-3,7m, při kterém již nerozeznáváme detaily. Tato zóna zahrnuje společenský a obchodní styk, při němž se udržují formální vztahy. Navíc při větším oddálení se podle Křivohlavého cítíme ve větším psychickém bezpečí.
- Veřejná zóna – určuje takovou vzdálenost, aby v ní byla vidět nejen postava, ale i její pohyb v prostoru. Rozmezí veřejné zóny bývá 3,7- 7,6m a více, což DeVito pojmenovává jako prostor osobní ochrany.

V sociálních interakcích běžně dochází k pronikání z jedné sféry do druhé, jak ve směru ze sociální do osobní, tak naopak. Jelikož si každý rozpětí svých zón uzpůsobuje vlastním potřebám, stává se, že dva lidé s rozdílnou osobní zónou hledají při svém setkání vhodnou

¹²⁸ DeVito 2001: 133

¹²⁹ Křivohlavý 1988: 43, 53-54

¹³⁰ Křivohlavý 1988: 51-52; DeVito 2001: 133

vzájemnou vzdálenost. Tento jev se nazývá proxemický tanec.¹³¹ Při setkání rozdílných kultur zpravidla bývá viditelnější. Vnímání vzdálenosti různými kulturami při vzájemném setkání schematizuje Lewis. (příloha č. XI)

4.4.3 Doteky – haptika

Schopnost dotýkat se je označována za nejprimitivnější formu neverbální komunikace.¹³² Křivohlavý uvádí, že dotek je extrémní přiblížení účastníků interakce. Kromě pojmu haptika, který do sociální psychologie zavedl W. Austin, se také užívá spojení taktilní komunikace.¹³³

Sdělování si něčeho dotyky úzce souvisí s rozvojem jednoho ze smyslů – hmatu, který hraje důležitou roli zvláště v raném období života.¹³⁴ Taktilní kontakt je založen na působení tlaku, chladu, tepla, bolesti a chvění na receptory v kůži, jejichž rozmístění po povrchu lidského těla je nerovnoměrné, proto existují tzv. mapy četnosti jednotlivých receptorů. Určitých míst jako hlava, ramena, paže a dlaň se dotýkáme při komunikaci častěji.¹³⁵ Základní druhy doteků se člení na přímé a nepřímé, u nichž záleží, zda jde o dotek kůží, či dotek přes oblečení, nebo na přátelské a nepřátelské (v prvním případě pohlazení, objetí; v druhém pohlavek, facka). Rozšířit je dále můžeme o líbání, přidržování; potřásání rukama a držení se (za ruce).¹³⁶

V sociální interakci mohou mít doteky různé významy. Pět nejdůležitějších zmiňuje DeVito: vyjádřit pozitivní emoce; hravost; ovládat a usměřňovat chování, postoje a pocity druhého (poklepání na rameno jako apel ke zklidnění); udržování rituálů (podání ruky a objetí); funkční význam (za účelem činnosti – dotek rukou osob při vracení peněz v obchodě).¹³⁷

Dotek může mít také komunikativní význam (A. E. Schefflen), když milenci držením za ruce ukazují svůj vztah, nebo význam symbolický (J. Fast), kdy hlazení předmětů vyjadřuje vlastní touhu po doteku.¹³⁸

¹³¹ Křivohlavý 1988: 50-52

¹³² DeVito 2001: 141

¹³³ Křivohlavý 1988b: 107-108

¹³⁴ DeVito 2001: 141

¹³⁵ Křivohlavý 1988: 55-56

¹³⁶ Křivohlavý 1988: 57; Argyle In: Nakonečný 2005: 304

¹³⁷ DeVito 2001: 141

¹³⁸ Křivohlavý 1988: 57

4.4.4 Postoje – posturologie

Předmět posturologie spočívá v pozorování poloh lidského těla v sociální interakci. Nemyslí se tím pouze vzájemná poloha dvou těl, ale také jejich jednotlivých částí, tj. ruce, nohy, hlava, hrud' či ramena, které také vyjadřují svým uspořádáním určitý postoj člověka. Tímto způsobem lze podle Schefflena vyjádřit vnitřní rozpoložení člověka, ale také povahu sociální interakce. Křivohlavý uvádí, že „*poloha [...] do určité míry vyjadřuje celkový postoj člověka k tomu, co se kolem něho děje.*“ Vzniká přirozeně, jakmile dotyčný zhodnotí celou situaci a zaujme svůj osobní postoj.¹³⁹

Lidské tělo může zaujmout jednu ze tří základních poloh – stoj, sed a leh. V rámci ní se pak jednotlivé části těla opět formují do určitých postavení. Zajímá-li nás vzájemná poloha všech částí těla v jedné základní poloze, chceme znát konfiguraci. Ta zahrnuje i jevy jako stažení se, napřímení se nebo nacylování se na stranu. Celkový obraz základní tělesné polohy a konfigurace se nazývá pozitura.¹⁴⁰

Důležité je také hledat spojitost mezi druhy postojů a významem sdělení. Odtud pak lze vyvodit, jaké polohy naznačují pozitivní či negativní postoj k situaci. Lewis definuje při hovoru ve stoje přátelský postoj jako ten „*s mírným náznakem předklonu spojený s úsměvem, zrakovým kontaktem a nenuceným vystupováním.*“¹⁴¹ Polohu našeho těla i jeho částí značně ovlivňuje přítomnost dalších lidí; jinak si sedneme na židli o samotě a jinak ve společnosti. Mezi další faktory patří povaha, kultura, kvalita mezilidských vztahů, momentální psychická atmosféra a snaha o sexuální púzování. Vědu o postojích vytvořil F. Deutsch pro potřeby psychiatrie a psychoterapie.¹⁴²

4.4.5 Pohyby – kinezika

Jednu z nejuvýraznějších oblastí neverbálního sdělování, kterou během sociální interakce sledujeme, představují pohyby těla a jeho jednotlivých částí. Komunikující osoby běžně vyjadřují nejen gesta, ale také pohyby hlavy (její zvednutí při mluvení, ztuhlost během poslouchání kritiky) či pohyby nohou (zejména styl chůze). Věda, která o pohybech pojednává, se nazývá kinezika, někdy také kineziologie či kinetika. Předmětem jejího

¹³⁹ Křivohlavý 1988: 58-59, 64-65

¹⁴⁰ Křivohlavý 1988: 61

¹⁴¹ Lewis 1989: 142

¹⁴² Křivohlavý 1988: 62, 64

zájmu je také vědomé ovládání pohybů a jejich souhra. Zakladatelem kineziky se stal fyziolog G.B. Duchéme v roce 1867.¹⁴³

Na množství a frekvenci vyjadřovaných pohybů má vliv psychický stav jedince. Různé nálady aktivují různé svaly v lidském těle, např. při stresu je naše sdělování na pohyby bohatší.¹⁴⁴ V sociální interakci se nezkoumají pouze pohyby jednotlivých osob, ale zejména jejich vzájemný průběh a použití. Harmonii, nebo nesoulad je možné identifikovat podle toho, jestli se pohyby obou účastníků navzájem doplňují, nebo ruší. Ve skupinové interakci lze pozorovat jev, kdy jednou osobou provedený pohyb začnou postupně napodobovat i ostatní členi skupiny.¹⁴⁵ Hovoříme o imitaci neboli *zrcadlení*.¹⁴⁶

4.4.6 Gesta – gestika

Gesta znamenají pohyby s výraznou sdělnou funkcí a jejich význam při komunikaci je zcela zásadní. Z toho důvodu se vyčleňují samostatně, ačkoliv pohyby jakékoliv části těla (nejen rukou) spadají do kineziky. Gestikulace má tu zvláštnost, že dokáže verbální řeč nejen doplnit, ale také nahradit. Vybíral zdůrazňuje, že *„gestikulace má jako jediná ze způsobů neverbálního komunikování svou vlastní syntax – její slovník a gramatika vytváří ucelený jazyk, užívaný jedinci se sluchovým postižením.“*¹⁴⁷

DeVito přejímá rozlišení pohybů těla od vědců P. Ekmana a V. W. Friesena, kteří je klasifikovali do pěti nejdůležitějších skupin:¹⁴⁸

- Gesta slouží jako symboly, které nahrazují slova a vyjadřují stejné významy jako jejich verbální ekvivalenty. Jsou nejvíce vymezeny danou kulturou. Pro tuto skupinu se používá také název symboly.¹⁴⁹
- Ilustrátory jsou vázané na verbální projev, ilustrují jej a bez něj mohou ztratit svůj význam. Nejčastěji jimi lidé naznačují tvar nebo velikost předmětů za pomoci rukou, směr lze vyjádřit pohybem hlavy nebo celým tělem. Slouží také k udání tempa události a rytmu mluvy nebo k naznačení vztahů. Důležitá je jejich synchronicita s řečí, jinak působí rušivě a nepříjemně.¹⁵⁰

¹⁴³ Křivohlavý 1988: 66-67

¹⁴⁴ Křivohlavý 1988: 65

¹⁴⁵ Křivohlavý 1988: 70

¹⁴⁶ Lewis 1989: 29

¹⁴⁷ Vybíral 2005: 83

¹⁴⁸ DeVito 2001: 125-126

¹⁴⁹ Lewis 1989: 24

¹⁵⁰ Lewis 1989: 27, 30

- Afektivní projevy mají dvojí funkci – doplňují verbální projev a také jej mohou nahradit. Nejvíce jich pozorujeme v obličejí (mimické projevy - úsměv, zlost), ale objevují se i v gestice a postojích.
- Regulátory usměřňují pronášenou řeč druhé osoby. Jedná se o pohyby, které naznačují pozornost a zájem (přikyvování), netrpělivost (rychlé pokyvování), touhu převzít slovo (předklon s pootevřenými ústy). Nejvíce užívány jsou kývání hlavou a pohledy.¹⁵¹
- Adaptéry zahrnují pohyby, které slouží k naplnění osobní potřeby. Někdy jsou zaměřeny na druhou osobu. Patří sem gesta jako odhrnování si vlasů z obličeje nebo upravení kravaty partnerovi. Existují i adaptéry zaměřené na předměty (pohrávání si s tužkou).

Pokud gestika není synchronní s obsahem sdělení, má člověk pětkrát vyšší tendenci věřit neverbálnímu projevu. Právě tento vztah mezi gesty a řečí a zároveň to, kdy a jak se gesta v interakci vyskytují, představuje hlavní důvod jejich zkoumání.¹⁵² Většina autorů se zdržuje jakýchkoliv výkladů gest a jejich správného použití. Naopak populárně naučná literatura nabízí několik příruček, které tuto problematiku podrobně řeší.¹⁵³

Vyjadřování gesty může podléhat vůli, odtud se generují záměrná čili vědomá gesta. Jejich opakem jsou gesta nezáměrná, která používáme podvědomě. Tak jako jiné neverbální prostředky i gesta se vážou na danou kulturu a národ. U jednotlivých národů se liší míra gestikulace, kdy největší rozdíly můžeme pozorovat mezi jižními národy (Italové gestikulují neustále; Arabové zase celým tělem) a severními státy (Angličané pouze dlaněmi).¹⁵⁴

4.4.7 Pohledy – zraková komunikace

Pohledy, na jejichž význam upozornil G. Simmel již v roce 1908, se považují za jádro neverbálního sdělování v sociální interakci. Užívají se primárně v interpersonální komunikaci tváří v tvář, kde fungují nejen jako vysílač informací, ale i jako přijímač o osobnosti člověka, jeho vnitřním psychickém stavu a jeho vztahu k nám - mluví se o tzv.

¹⁵¹ Lewis 1989: 30

¹⁵² Vybíral 2005: 81; Křivohlavý 1988: 72

¹⁵³ Lewis 1989; Morris 1999; Pease 2008

¹⁵⁴ Křivohlavý 1988: 73-74

vizuální sociální percepci.¹⁵⁵ Zraková komunikace je u člověka možná díky vyvinutému bělmu v oku.¹⁵⁶

U pohledů se zkoumá, jak jimi můžeme něco sdělit a následně jaký je význam tohoto sdělení. Důležité proto je sledovat zaměření pohledu, dobu jeho trvání, četnost, sled a celkový objem pohledů (indikátor sociálního zájmu), dále průměr zornice (vzrušením se rozšiřuje, při hněvu zmenšuje),¹⁵⁷ odklon směru pohledu od normály obličeje a mrkací pohyby (odlišuje se mrkání jako vrozený reflex s frekvencí 6-8krát za minutu, zvýšené mrkání ve stresu a prodloužené mrkání).¹⁵⁸

Pohledy nejen sbíráme informace (až 83 % jich přichází do mozku očima), řídíme sociální interakce a vzájemné rozhovory, ale také jimi vyjadřujeme své emoce, pozornost, zájem.¹⁵⁹

Podle míst, kam své pohledy lidé směřují, Pease definuje tři základní typy:¹⁶⁰

- společenský pohled – neutrální; pohled míří do obličejového trojúhelníku očí a úst.
- důvěrný pohled – s významem zaujetí; vede od očí přes bradu ke spodní části těla.
- mocenský pohled – tlak na partnera a jeho pozornost; upírá se do trojúhelníku očí a čela.

V návaznosti na Peasovo rozdělení je vhodné uvést kategorizaci příjemných a nepříjemných pohledů v sociální interakci. Souvislé, dlouhé zírání je jeden z krajních případů délky pohledů. U neznámých lidí se hodnotí jako nepříjemné a může se projevit i agresivitou; naopak v kladných vztazích jsou dlouhé pohledy příjemné a odráží míru vzájemné náklonnosti. Dlouze se díváme na přátele a osoby, ke kterým chováme úctu a vážíme si jich nebo které nás z různých důvodů zajímají.¹⁶¹ Protipól k dlouhým pohledům vyjadřuje ignorování očního kontaktu s druhou osobou. Důležitost zrakového kontaktu při sociální komunikaci si uvědomíme při jeho nedostatku, který vyvolává nepříjemné pocity. Se sníženým očním kontaktem má účastník pocit, že se stává objektem nikoliv partnerem v sociální interakci. Pohled, který v krátkém čase často mění svůj terč, nazývá Pease těkavým a přisuzuje mu význam nejistoty.¹⁶²

¹⁵⁵ Křivohlavý 1988: 75

¹⁵⁶ Pease 2008: 162

¹⁵⁷ Pease 2008: 158

¹⁵⁸ Pease 2008: 169; Křivohlavý 1988: 77-79

¹⁵⁹ Křivohlavý 1988b: 28-29; Pease 2008: 178

¹⁶⁰ Pease 2008: 171

¹⁶¹ Křivohlavý 1988: 80

¹⁶² Křivohlavý 1988: 76, 80, 83; Pease 2008: 170

Četnost pohledů, které si lidé navzájem vysílají, se odvíjí od rolí mluvčího a posluchače, resp. pozorovatele a pozorovaného.¹⁶³ Mluvčí jakožto pozorovaný počítá s více pohledy druhých než posluchač, resp. pozorovatel, který svými častými pohledy vyjadřuje mluvčímu zájem. Pohledy mluvčího jsou posluchačům nejpříjemnější, jestliže jich polovinu směřuje do jejich tváří.¹⁶⁴

4.4.8 „Tón“ řeči - paralingvistika

Paralingvistické projevy lze nazvat vokálním rozměrem řeči, tj. doprovodné zvuky. U verbálního sdělení je důležité to, co se říká, kdežto v paralingvistice, vědě zabývající se mimojazykovými jevy promluvy, nás zajímá, jak se to říká.¹⁶⁵ Křivohlavý tento druh neverbální komunikace označuje za přechod mezi slovním a mimoslovním sdělováním.¹⁶⁶

Akustický projev zahrnuje nejen obsah sdělení, ale také vnitřní náladu člověka a s ní související zabarvení hlasu i jeho svrchní tóny. Dále paralingvistika zkoumá rychlost a tempo řeči, jejichž podoba souvisí s tématem rozhovoru. Promluva může být pronášena rychlým nebo pomalým tempem s ohledem na posluchače. V rychlosti se vymezují dva extrémy – ticho a překotný hovor.¹⁶⁷ Mlčení nastává v různých fázích rozhovoru, které tak jako slova něco sděluje a má několik funkcí: Lze jím získávat čas před samotnou promluvou nebo reakcí (při konfliktech); umožňuje oddalovat řeč; funguje jako forma trestu; může vyjadřovat emoce jako strach, zlost či stydlivost; oznamuje neochotu spolupracovat a odepřením slovní komunikace druhému lze ignorovat jeho existenci.¹⁶⁸

Důležité jsou také interakční vztahy týkající se délky promluvy jednotlivých osob ve skupině, přičemž příspěvky se vzájemně ovlivňují. Součástí této oblasti jsou také jiné než akustické projevy, zahrnující pазvuky (hm), vzdechy a hlasité nadechování se, které zobrazují psychický stav mluvčího. Původ zde mají také chyby v řeči projevující se nedokončenými větami a myšlenkami, jejich opakováním, změnou věty, přeřeknutím se.¹⁶⁹

¹⁶³ Vybíral 2005: 84

¹⁶⁴ Křivohlavý 1988: 81, 84-85

¹⁶⁵ DeVito 2001: 143; Křivohlavý 1988b: 117-119

¹⁶⁶ Křivohlavý 1988: 87

¹⁶⁷ Křivohlavý 1988: 135-137

¹⁶⁸ DeVito 2001: 146

¹⁶⁹ Křivohlavý 1988: 138-142

4.4.9 Alternativní způsoby neverbálního sdělování

Někteří teoretici tyto oblasti přehlížejí, např. M. Argyle, M. Nakonečný, jiní se jim věnují okrajově J. Křivohlavý a S. Duncan Jr.; větší význam těmto oblastem přikládá J. DeVito. Autoři popularizačních příruček D. Lewis a A. Pease naopak vyzdvihují důležitost správného oblékání a image, která podle nich vede k úspěšnému jednání s lidmi.

Úpravu zevnějšku Křivohlavý vymezuje stručně jako to, co lze vyčíst ze způsobů našeho oblékání, úpravy vlasů – účesu a použití make-upu. Něco sdělujeme i svým vzrůstem, svou váhou, barvou pleti, délkou a úpravou vlasů a celkovou atraktivitou.¹⁷⁰

Komunikaci prostřednictvím předmětů vyčleňuje primárně DeVito jako „*signály vyrobené nebo připravené lidskýma rukama*“. Zahrnuje do ní komunikaci barvami; oblečení, ozdoby, vůně; dekoraci prostoru; čichovou komunikaci a dary.¹⁷¹ Zacházení s předměty může o jedinci mnohé vypovědět z hlediska osobnostních charakteristik.¹⁷²

Barvy ovlivňují psychiku lidí a jejich chování a jednání, přičemž významy jsou dány kulturním prostředím. Něco sdělit se dá také oblečením – společenské postavení, cit pro módu. Sdělení vysílají lidé do okolí také nošením šperků – snubní prsten. Úprava prostoru, v němž se pohybujeme, jen zřídka nesděljuje nic. Vybavení domu či kanceláře, rozmístění nábytku a předmětů, zaměření na určitý styl – to všechno dokáže stejně dobře sdělovat informaci o tom, kdo jsme, jako to dělají naše gesta. Křivohlavý v této souvislosti hovoří o komunikační funkci prostředí.¹⁷³ Komunikovat lze i pomocí čichu tj. olfaktorně,¹⁷⁴ protože lidské tělo reaguje na vůně - určitá vůně ho zklidňuje, jiná aktivuje. V mezilidské komunikaci se rozlišují zejména čichové signály přitažlivosti použitím parfémů. Určitou komunikační funkci mají také dary, které mohou vyjadřovat charakter vzájemného vztahu. V komunikaci se využívá také aspekt času, který Wahlstromová (1992) nazývá chronemikou.¹⁷⁵ Podle Lewise se ovládnutím času dostává člověk k moci a získává svou výhodu v komunikaci.¹⁷⁶

¹⁷⁰ Křivohlavý 1988: 87; DeVito 2001: 126

¹⁷¹ DeVito 2001: 137-139

¹⁷² Wahlstromová In: Vybíral 2005: 82

¹⁷³ Křivohlavý 1988: 87

¹⁷⁴ Reifová a kol. 2004: 104

¹⁷⁵ Vybíral 2005: 82

¹⁷⁶ Lewis 1989: 187

4.5 Zásady interpretace neverbálních signálů

Obecné významy pro jednotlivá gesta, postoje, úsměvy a pohledy mají omezenou platnost. Ve většině případů se vztahují k dané komunikační události, konkrétnímu kulturnímu prostředí, daným okolnostem a použitému souboru neverbálních prostředků v konkrétním okamžiku. V této práci budeme při interpretaci neverbálních projevů vždy zohledňovat komunikační kontext a specifickou komunikační rámce. Uvědomujeme si, že jejich význam nelze určit s všeobecnou platností.

Mnohovýznamovost signálů neverbální komunikace pochází z podstaty jejího kódu. Analogovou komunikací nelze sdělovat přesné významy, a tudíž i jejich jednoznačná interpretace je nemožná. Křivohlavý se domnívá, že za to může dvojí interpretace neverbálního sdělení, kterou lze smích vykládat jako projev radosti, ale také škodolibosti. Řešením je zkoumat signály na škálách, kde se neurčí jejich přesné významy, ale pouze ten, k jakému se nachyluje.¹⁷⁷ Při nesrozumitelném analogovém sdělení mu přisuzuje každý z účastníků takový význam, v němž se odráží individuální pohled obou na jejich vzájemný vztah.¹⁷⁸

Při hledání správného významu pro daný neverbální signál se zákonitě musíme zabývat komunikačním kontextem, neboť ten vysvětluje, proč měla komunikace právě takový průběh, jaký měla, a vytváří aktuální zarámování konkrétní komunikační události.¹⁷⁹ Komunikační kontext také chápeme jako soubor obdobných, vzájemně provázaných komunikací, do něhož konkrétní komunikační akt zařazujeme.¹⁸⁰

Vybíral rozlišuje dva kontexty, vnitřní neboli psychický, který se v každé komunikační výměně objevuje na straně podavatele i příjemce, a vnější kontext – fyzikální a sociální. Zásadní vliv na význam konkrétního neverbálního projevu má vnější komunikační kontext, zahrnující v sobě jak kulturní a jazykové odlišnosti, tak aktuální uspořádání mezilidských vztahů.¹⁸¹ V mediálním prostředí, kde se uplatňuje mediovaná kvaziinterakce, se rozlišuje kontext podavatele a kontext příjemce, které jsou zpravidla časově i prostorově odděleny. Oba je ovlivňuje kulturní kontext, který můžeme ztotožnit s vnějším kontextem.¹⁸²

¹⁷⁷ Vybíral 2005: 86

¹⁷⁸ Watzlawick 2011: 100

¹⁷⁹ Vybíral 2005: 37

¹⁸⁰ Kořenský a kol. 1999: 21

¹⁸¹ Vybíral 2005: 28

¹⁸² Burton, Jiráček 2001: 58

Chceme-li neverbální signály správně interpretovat, je třeba zohledňovat několik proměnných aspektů.

- Situační faktory

Jejich působením se výrazně proměňuje řeč těla. Chceme-li druhého oklamat, soutěžit s ním či mu projevit sympatie, pokaždé neverbálně komunikujeme odlišně. V přítomnosti chlapce se chová výřečná a živá dívka plaše. Také osobní pocity sdělíme neverbálně jinak než ty očekávané, proto je také důležité zabývat se intimitou projevu a jeho záměrem.¹⁸³

Do situačních podmínek můžeme zahrnout podle Křivohlavého také prostředí, prostor a vymezený čas na komunikaci.¹⁸⁴ Zaujímání postoje se zkříženými rukama v chladném počasí nemusí hned znamenat odmítnutí, nýbrž jen fakt, že je dotyčnému zima.¹⁸⁵

- Kulturní a etnické rozdíly

Kulturní determinismus neverbálních prostředků znamená, že jejich významy podmiňuje dané kulturní prostředí. Kulturní zvyky a tradice se promítají v pozdravech, omluvách, zkrátka ve všech sociálních interakcích. Dokud se nestřetnou dvě odlišná kulturní společenství, vnímáme tyto rozdíly minimálně, neboť jejich užívání je podvědomé.

Použití některých gest v jiné kultuře může způsobit společenské faux pas. „*Palec nahore znamená v anglosaské kultuře „dobře“, pro Italy je to číslo jedna, pro Japonce pět a pro Řeky je to vulgární gesto.*“ Zvlášť problematicky se jeví zaujímání vzdáleností mezi lidmi. Zatímco pro Araby je nepřípustné udržovat od sebe člověka dál než v intimní zóně, Evropan považuje za hranici zónu osobní. Také pohledy mají v jednotlivých kulturách své významy; časté a přímé pohledy si některé národy vykládají jako despekt, jiné jako projev zájmu. Národnost ovlivňuje také množství pohybů; relevantní příklad poskytují živá gesta Italů v porovnání s usedlými pohyby Angličanů.¹⁸⁶

Univerzální neverbální signály jsou transkulturní. Patří k nim např. přátelské přivítání lidí, které se bez ohledu na kulturu projevuje takto: rozevřené oči, pootevřená ústa s koutky dozadu, zdvižené obočí, otevřená náruč s nastavením holých dlaní.¹⁸⁷

¹⁸³ Vybíral 2005: 87

¹⁸⁴ Křivohlavý 1986: 98

¹⁸⁵ Pease 2008: 33

¹⁸⁶ Pease 2008: 21; Křivohlavý 1988: 47; Vybíral 2005: 88

¹⁸⁷ Křivohlavý 1988b: 13

- Soubory neverbálních signálů

Význam neverbálních signálů se dá lépe odhadovat a zpřesnit, jestliže je sledujeme pohromadě. Podle Pease je důležité při interpretacích dbát vzájemných souvislostí a všimnout si neverbální komunikace jako celku.¹⁸⁸ Zajímá nás tzv. „úplný obraz“, který podává komplexní informaci o neverbálním sdělení s ohledem na daný kontext. V rámci něj se každému dílčímu signálu věnuje jen tolik pozornosti, aby se nestal dominantním a jeho význam nepotlačil i ostatní projevy.¹⁸⁹ O společném výskytu jednotlivých neverbálních projevů mluví Pease jako o shlucích. Pro lepší porozumění tomuto pojmu autor přirovnává řeč těla k běžné lidské řeči a považuje jednotlivá gesta za slova a jejich celek za věty, kterému je teprve možné správně porozumět.¹⁹⁰

- Vazba na verbální komunikaci

Neverbální signály většinou doprovází mluvený projev, proto k jejich interpretaci lze využít významy, které mají slova. Mezi oběma složkami by měla existovat vzájemná shoda. Jestliže verbální a neverbální složky ve svém významu nekorespondují, mají lidé tendenci věřit neverbálním projevům. Příkladem je situace, kdy lhář zaujímá přátelský postoj. Pokud jej neprozradí hlavní gesta, úsměv a otevřené dlaně, pak si mohou odporovat i nepatrné neverbální signály jako zúžené zornice a povytažené obočí.¹⁹¹

- Sociální vliv a individuální předpoklady

Neverbální signály u člověka ovlivňují socializace a jeho osobnostní rysy, které jsou součástí vnitřního kontextu jedince. Osobnostní rysy se v neverbálním chování projevují v emocionální stabilitě jedince. Někdo má předpoklad jednat živě až výbušně, někdo naopak klidně. Neverbální komunikace jedince je závislá na jeho „*body idiom*“, který ovlivňuje jak míru expresivity, tak způsob neverbálního projevu na veřejnosti. O individualitě neverbálního projevu píše také Vávra.¹⁹² Socializace má za následek, že některé neverbální projevy může jedno dítě považovat za nevhodné, ale druhé za běžné.¹⁹³

¹⁸⁸ Pease 2008: 31-33

¹⁸⁹ Křivohlavý 1986: 121

¹⁹⁰ Pease 2008: 31

¹⁹¹ Vybíral 2005: 94; Pease 2008: 33,36

¹⁹² Vybíral 2005: 85; Vávra 1990: 242-244

¹⁹³ Křivohlavý 1986: 122

5 Pořad Interpelace

Tato kapitola představuje přemostění mezi teoretickou a praktickou částí práce. Uzavírá se jí oblast poznatků, potřebných pro orientaci v problematice komunikace, zejména neverbální, a zároveň se díky ní dostáváme k podstatě této práce, jež si dala za cíl prozkoumat neverbální projevy v pořadu Interpelace. Předmět zkoumání si v této kapitole blíže popíšeme.

Pořad Interpelace vychází z původního formátu divadelní diskuze, která nese základní rysy publicistického žánru, jak jej známe ze stylistiky. Místo, kde se odehrává, tj. divadlo, ji konkretizuje na pódiovou diskuzi,¹⁹⁴ kdy se pozvaní hosté, intelektuálové z různých sfér společenského života, spolu s moderátorem Tomášem Sedláčkem zamýšlejí nad tématem a diskutují o něm v přátelské atmosféře před očima veřejnosti a s jejím zapojením.

Pořad Interpelace vznikl jako původní projekt ekonoma Tomáše Sedláčka a tří institucí: Národního divadla, Aktuálně.cz a Filmové Akademie Múzických Umění (FAMU). Poprvé se diskuze uskutečnila 24.února 2011 a od té doby probíhala každý čtvrtý čtvrtek v měsíci¹⁹⁵ od 16 hodin na Nové scéně Národního divadla, také jako online diskuze na Aktuálně.cz a od 24.března 2011 ji začal živě vysílat i druhý program České televize (ČT2). Celková délka diskuze v divadle je přibližně 90 minut, ale živé vysílání Interpelací na programu ČT2 trvá jen 55 minut. Předmětem naší analýzy jsou díly pořadu právě v takové podobě, v jaké je mohli sledovat diváci v televizi. Vycházíme z předpokladu, že tehdy měl pořad nejširší možné publikum a tím i dopad na své příjemce a zejména že splňoval charakter mediálního rozhovoru.

Komunikační rámec pořadu rozebereme v nadcházející kapitole, nyní považujeme za žádoucí nastínit jeho průběh. Vysílání Interpelací je uvedeno originální znělkou od studentů FAMU, v níž moderátor Tomáš Sedláček používá svůj oblíbený dopravní prostředek kolo. Úvodní videoklip zachycuje cestu Sedláčka Prahou k Nové scéně ND. Je patrná paralela s pořadem *Show Jana Krause*¹⁹⁶ vysílaném na programu Prima Family (původně pořad *Uvolněte se, prosím* na ČT1), kde se využívá obdobný motiv. Znělka je ukončena stříhem obrazu do divadla, kde Sedláček pokračuje jízdou na kole. Poté jsou přivítání diváci a proběhne krátký úvodní proslov moderátora k tématu konkrétního dílu.

¹⁹⁴ Jílek 2005: 127

¹⁹⁵ S výjimkou měsíců července a srpna.

¹⁹⁶ <http://www.iprima.cz/showjanakrause>

Poté, co jsou uvedeni na pódium hosté, zpravidla čtyři, a představení komentátoři za oponou, je zahájena samotná diskuze. Ojediněle do ní zasahují zábavní prvky, např. obsluha, která zajišťuje občerstvení hostů, což navozuje atmosféru, že se diskuze odehrává ve skutečné kavárně.

Podoba divadelní diskuze vychází z kombinace internetových blogů a kavárenských diskuzí obyčejných lidí, jak říká Tomáš Sedláček v úvodním díle. Proto Interpelace zapojují do svého průběhu z velké části také veřejnost, ať už v podobě přítomného publika, specifického prvku bloggerů za oponou nazývaného Interplentace nebo televizních a online diváků. Příjemci mají možnost reagovat, ptát se a diskutovat s pozvanými hosty, kteří se jim tak zodpovídají neboli interpelují. Na internetové a bloggerské příspěvky reaguje moderátor a hosté v průběhu samotné diskuze, ale přítomní diváci se zapojují až po uplynutí zhruba dvou třetin vysílací doby. Přímý přenos pořadu a fakt, že diskuze není předem připravená, poskytuje prostor pro improvizaci a nečekané reakce všech účastníků.

V průběhu roku 2011 vznikl cyklus devíti divadelních diskuzí, z nichž se každá zaměřovala na jinou, aktuální a zároveň dlouhodobě neřešitelnou problematiku, která se promítla i do jejich názvů. Moderátor Tomáš Sedláček je všechny nazval jednotně uměním, ve smyslu dovednosti,¹⁹⁷ a postupně se řešilo Umění odejít, reformovat, radit, pomáhat a chránit, grilovat, bilancovat, umění důvtipu, revolty a umění žít v metropoli. Do jednotlivých dílů si moderátor zval tématicky zainteresované hosty, s nimiž mohl téma prodiskutovat. Výsledkem byly jak kompetitivní, tak kooperativní rozhovory.

Ve třech z celkových devíti dílů se diskuze odehrávají v jiném prostředí než na Nové scéně Národního divadla. V případě červnového dílu Umění grilovat se pořad natáčí v přílehlých venkovních prostorách Voršilských zahrad¹⁹⁸ a tématicky je doplněn o skutečné grilování. V posledních dvou dílech, listopadovém a prosincovém, diskuze sice probíhá na Národní třídě, ale v jiných prostorách kvůli premiéře Nové scény Národního divadla a také účelovému navození atmosféry sametové revoluce k probíraným tématům *Umění revolty a umění bilancovat*.

Důvodem proč se pořadem zabývat byl moderátor a ekonom Tomáš Sedláček.¹⁹⁹ Jeho osoba disponuje určitými zvláštnostmi, ať už je to na první pohled viditelný nevšední fyzický vzhled nebo jeho vystupování, a co v této práci nalezne největší význam, jeho míra neverbální expresivity.

¹⁹⁷ <http://aktualne.centrum.cz/video/?id=430160>

¹⁹⁸ http://aktualne.centrum.cz/blogy-a-nazory/komentare/clanek_phtml?id=704769

¹⁹⁹ Životopis T. Sedláčka je k dispozici v přílohách. (příloha č. XII)

6 Analýza pořadu Interpelace

6.1 Komunikační rámec pořadu

V praktické části aplikujeme teoretické znalosti v reálné komunikaci probíhající ve dvou vybraných dílech pořadu Interpelace. Nejprve se zabýváme komunikačním rámcem a následně analýzou neverbálních projevů. Při určování komunikačního rámce v pořadu Interpelace vycházíme z analýzy komunikačního procesu, již popsané ve třetí kapitole.

Nejprve si vymezíme společenskou a komunikační situaci, které určuje několik prvků. Pro připomenutí jsou to prostor a jeho uspořádání, subjekty, zařízení, aparatura, objekt, počet účastníků, časové zařazení komunikace a charakteristika jejího průběhu.

Z hlediska velikosti prostoru můžeme diskuzi zařadit do všech tří kategorií. Rozhovor moderátora Tomáše Sedláčka s hosty spadá do mikrosituace, odpovídající rozsahu rodiny; spolu s přítomným publikem se situace posouvá do mezosituace o velikosti přibližně školní třídy a vezmeme-li v úvahu všechny příjemce mediálního rozhovoru, tj. tisícové či statisícové internetové a televizní publikum, můžeme mluvit o makrosituaci. Z hlediska uspořádání se v případě Interpelací jedná o komunikaci uspořádanou, neboť je předem dáno, která místa jsou určena přítomným divákům a která hostům a moderátorovi. Jelikož se pohybujeme ve formátu divadelní diskuze probíhající v prostorách skutečného divadla Nové scény, můžeme komunikaci přesněji zařadit do sálové situace klasického divadelního typu s odděleným jevištěm a hledištěm. Publikum je součástí pořadu po celou dobu diskuze, neboť se v důsledku rozmístění kamer často zřetelně dostává do jejich záběrů, přičemž během diskuze s diváky je snímáno účelově.

Diskuze Tomáše Sedláčka a jeho hostů se uskutečňuje dle schématu mediálního rozhovoru, tudíž je určena „třetím osobám.“ Svědčí o tom jak přítomné publikum, tak vzdálení neurčití příjemci, s nimiž mají účastníci nepřímý, dálkový kontakt. Ten je umožňován technickým kanálem v podobě televizního přenosu a audiovizuální techniky, proto mluvíme také o situaci masových komunikačních prostředků. Mezi sebou pak moderátor a hosté komunikují přímo a na blízko.

Všechny subjekty pořadu Interpelace, tj. hosté, moderátor, částečně i publikum v divadle naplňují předpoklad, aby probíhala společná činnost. Tou by mělo docházet k přetváření cílového předmětného objektu, který v případě diskusního pořadu Interpelace nemá konkrétní podobu. Můžeme jím pouze obecně označit mínění všech účastníků, na jejichž

názory má zpravidla rozhovor moderátora s hosty vliv. Publikum u obrazovek a na internetu s těmito lidmi přichází do kvaziinterakce, jak ji popisujeme v první kapitole.

Za cíl, který v pořadu jednak ohraničuje situaci a jednak jí udává tempo,²⁰⁰ můžeme v širším pojetí označit snahu účastníků diskutovat o určité společenské problematice, podávat na ni dostatek názorů a přimět veřejnost, aby o daném tématu přemýšlela a sama diskutovala.

S organizací prostoru komunikace souvisí i zařízení a aparatura, další z prvků společenské a komunikační situace. Jejich povaha a rozmístění zásadním způsobem ovlivňují průběh komunikace i to, jak ji přijímají diváci. Hlavním zařízením, relevantním pro tuto práci, jsou nábytek a kulisy na jevišti, které utváří komunikační prostředí a splňují předpoklad, že s nimi účastníci nemanipulují. Tvoří jej nábytek situovaný ve středu pódia, s jakým je možné se setkat v kavárnách – nízká červená pohovka v moderním designu a stejné křeslo pro moderátora umístěné kolem nízkého konferenčního stolku. O iluzi kavárenského prostředí, kde se setkávají intelektuálové, vypovídá i v pozadí stojící knihovna. Při diskuzi se také využívá projekčního plátna, na kterém se objevují reakce komentátorů i diváků.

Důležitost pohovky a křesla je dána nejen středovým umístěním, ale zejména červenou barvou, která má vliv na lidské vnímání. Zrychluje dýchání a zvyšuje krevní tlak, proto je často spojována s napětím, podrážděním a agresí.²⁰¹ V kontextu pořadu má implicitně vyvolat dojem napjatější a ostřejší výměny názorů, případně explicitně pouze upoutat pozornost. Užívá se i v jiných televizních pořadech, např. v *Show Jana Krause*. Pohovka je určena pozvaným hostům, kteří sedí za nízkým stolem, čelem k publiku, což poskytuje otevřený prostor pro pozorování neverbálních projevů. Vzhledem k tomu, že hosté na sebe reagují, přitom ale sedí vedle sebe, pozorujeme časté změny v posturologii. Moderátorovi je určeno samostatné křeslo, které je navíc mírně předsunutě před pohovku, čímž se Sedláček viditelně odděluje od svých hostů a staví se do řídicí role. Křeslo svírá s pohovkou úhel přibližně 45 stupňů, tudíž vzniká otevřený trojúhelníkový útvar, který mezi komunikujícími navozuje uvolněnou atmosféru.²⁰² Díky tomu mohou mít diváci pocit, že jsou součástí diskuze. Rozestavení míst kolem nízkého oválného stolu rovněž odpovídá neformální situaci, ale umístěním moderátorského křesla do pomyslného čela

²⁰⁰ Lamser 1969: 90

²⁰¹ DeVito 2001: 137

²⁰² Pease 2008: 329

stolu je připomenuta jeho významná role v diskuzi.²⁰³ Oproti pořadu *Show Jana Krause*, kde moderátor sedí za velkým kancelářským stolem, a tudíž vidíme pouze neverbální komunikaci jeho horní poloviny těla, má Sedláček nevýhodu, neboť je odkryt celý. Přestože mu boční natočení k publiku poskytuje větší ochranu ve srovnání s hosty, jeho neverbální komunikace je i přesto čitelná.

Předměty, s nimiž se může ve vysílání pohybovat nebo je ovládat, řadíme k aparatuře. V pořadu ji konkrétně představují sklenice s pitím; osobní věci účastníků, kdy např. sám moderátor používá jako aparaturu jízdní kolo, na němž přijíždí do studia na začátku každého dílu. Během diskuze pak nahlíží do papírů s poznámkami, které stejně jako mikrofon potřebný k divácké diskuzi, počítače pro komentátory a technické vybavení divadla jako kamery, osvětlení apod. spadají do aparatury. Zařízení a aparaturu lze řadit ke statickým prvkům společenské situace, tudíž se v komunikačních událostech zpravidla nemění, ale vzhledem ke své věcné povaze mohou nést určitý neverbální význam.

Měli bychom zmínit také hledisko času, které je od samotné komunikace neoddělitelné. Vzájemný kontakt účastníků pořadu *Interpelace* označujeme na škále letný – dlouhodobý za relativně déle trvající, neboť probíhá přibližně pětapadesát minut, tj. v délce vysílání. Četnost sociálního styku moderátora se svými hosty lze charakterizovat jako jednorázovou, protože k účelům dané diskuze se účastníci schází jen jednou. Zvážíme-li možnost pravidelných diváků, moderátorův kontakt s publikem může být dlouhodobý a opakovaný. Vedle zmíněných prvků prostoru, jeho organizace a umístění zařízení v komunikační situaci je potřeba zdůraznit také sociální a komunikační charakteristiky účastníků.²⁰⁴ Jednoho z aktivních účastníků komunikace v pořadu *Interpelace* jednoznačně představuje moderátor Tomáš Sedláček, který se staví do role mluvčího, iniciujícího komunikaci.

Na druhé straně komunikačního aktu stojí tři až čtyři pozvaní hosté, odpovídající na otázky a zastávající primárně roli pasivního adresáta. Tyto role se však během diskuze střídají, neboť se jedná o komunikaci dialogickou, a proto se i hosté v různém čase ocitají v aktivní roli mluvčího a naopak moderátor se stává posluchačem.

Dalšími posluchači, resp. příjemci, je divadelní a nepřítomné publikum na Nové scéně a u televizi, příp. u počítačů. Během diskuze se tyto příjemci aktivně neprojeví, ale někteří z přítomného publika se krátkodobě ocitají v roli mluvčího, protože mohou pokládat otázky hostům pořadu. U přítomného publika vzniká prostor pro jejich roli přirozeně, jestliže je jim uděleno slovo, kdežto u vzdálených příjemců, kteří mohou na

²⁰³ Pease 2008: 312-313

²⁰⁴ Kořenský a kol. 1999: 20

diskuzi reagovat prostřednictvím internetu, tento prostor musí poskytnout moderátor, který přečte otázku, příp. reakci; figuruje tak v roli zprostředkujícího mluvčího.

Specifickým typem příjemců, kteří disponují téměř všemi charakteristikami mediované kvaziinterakce až na jednu – oddělený prostor, jsou vybraní bloggeři přítomní v divadle. Přestože blogger sdílí stejný časoprostorový rámeček, nefunguje interakce tváří v tvář v pravém slova smyslu. Namísto ní je záměrně navozena mediovaná kvaziinterakce, která může být kdykoliv přeměna v přímou interakci, což se v některých dílech děje – anonymní blogger se začlení mezi hosty.

Ačkoliv významný aspekt komunikační události představují projevy nálad a vlastnosti účastníků, určit je není v našich možnostech. Jedinou posuzovanou složkou sociálně-psychologické struktury mohou být sociální role účastníků. V úvodu každého dílu Tomáš Sedláček představí jednotlivé hosty, čímž jednak zdůvodní právě jejich přítomnost v pořadu a jednak se tím vytvoří rámeček očekávaného chování pro konkrétního hosta. Jiné chování diváci očekávají od právničky Kláry Samkové a jiné bude očekávané chování u politiků.

U bloggerů a rovněž u celého publika zůstávají sociální role zpravidla skryté. Při divácké diskuzi se mohou u vybraných jednotlivců odkrýt, neboť se tito lidé představují; stejně tak jako v případě, kdy blogger přejde do přímé interakce. Největší význam zde má profesní zaměření jednotlivých hostů, podle čehož se může následně projevovat i neverbální komunikace u každého z nich.

Z hlediska komunikační kompetence si hosté, moderátor i publikum po stránce využití kódů převážně rozumějí, přičemž pro ně samotné je důležitější kód digitální, tj. mluvené slovo. Ten je také převažujícím kódem, což vyplývá ze samotné podstaty diskusního pořadu *Interpelace*. Verbální komunikaci přirozeně doplňuje neverbální složka. Vzhledem k tomu, že diskuze v pořadu *Interpelace* není předem připravována ani ze strany účinkujících promyšlena, můžeme konstatovat, že neverbální projevy se objevují spíše neuvědomovaně, přesto v některých situacích pravděpodobně nalezneme, zvláště u politiků, jejich záměrné využití.²⁰⁵ Diskuze v pořadu je vždy tématicky zaměřená, čemuž odpovídají i pozvání hosté. Přesto se během ní stane, že někdo z hostů nemá k danému problému co říct, resp. není mu předáno slovo, proto se do diskuze nezapojuje. V takových momentech se projevuje částečná komunikační nekompetence.

²⁰⁵ Vybíral 2005: 88

Komunikační strategie v pořadu Interpelace odpovídá naplňování jednotlivých záměrů účastníků, za které považujeme u moderátora snahu rozpoutat ostrou diskuzi na dlouhodobě neřešitelné téma a donutit hosty, aby o něm mluvili; u jednotlivých hostů se pak jedná o snahu prosadit svůj názor a zapůsobit na publikum. Vzájemným prolínáním záměrů se naplňuje celkový cíl komunikace a to ovlivňovat mínění a postoje publika.

Předmětem naší analýzy jsou dvě diskuze, jejichž komunikační rámec odpovídá celkovému rámci pro pořad Interpelace. První z nich se vysílala 24.3.2011 a moderátor Tomáš Sedláček ji nazval Umění reformovat. Jejimi hosty byli politoložka Anna Matušková, bývalý eurokomisař a politik Vladimír Špidla, filozof a biolog Stanislav Komárek a ministr financí Miroslav Kalousek.

Druhá analyzovaná diskuze s názvem Umění důvtipu se konala 28.4.2011. Zúčastnili se jí hosté – tehdejší ministr dopravy Vít Bárta, režisér Jan Hřebejk, politik Miloš Zeman a právnička Klára Samková. V dubnovém díle Interpelací se pozměňuje komunikační rámec z hlediska aparatury. Kromě skleniček s pitím se v ní vyskytují také koblihy, dárek v podobě umělohmotného samopalů a z osobních věcí vycházková hůl Miloše Zemana.

V obou dílech jsou přítomni dva bloggeři, kteří setrvávají po celou dobu v mediované kvaziinterakci a ani v jedné z diskuzí se nezačleňují mezi hosty.

Celkem prozkoumáme neverbálních projev desíti osob, z nichž tři jsou ženy a čtyři muži se nachází v sociální roli politika. Předpokládáme, že tyto skutečnosti se v analýze projeví. Stanovujeme proto předpoklad, že výrazný neverbální projev zjistíme u politiků, kde bude spíše promyšlený, a u žen, které se budou projevovaly emočně. U moderátora očekáváme neverbální chování s nižší mírou expresivity, kontrolované vystupování a výskyt specifických neverbálních prostředků spojených s touto rolí.

Také se pokusíme identifikovat rozsah užívaných neverbálních prostředků.

6.2 Analýza neverbálních projevů v pořadu Interpelace

Předchozí kapitoly vytvořily pevný, ucelený teoretický a komunikační rámec, v němž je možné zkoumat neverbální projevy osob. Nyní můžeme přistoupit k samotné analýze.

Zkoumat budeme neverbální komunikaci hostů a moderátora v pořadu Interpelace v dílech *Umění reformovat* a *Umění důvtipu*, podrobně popsanych v předchozí kapitole o komunikačním rámci Interpelací. Budeme dbát na to, aby interpretace významů probíhala v daném kontextu. V relevantních případech poukážeme na další alternativní významy neverbálních signálů, neplynoucí z daných situačních proměnných. Ke správné interpretaci, tj. takové, která neverbálnímu projevu přidělí význam s ohledem na kontext, bude sloužit zejména verbální složka dané komunikace, která bude doplňovat obrázky s neverbálními projevy účinkujících. Jimi sice nezachytíme procesuální charakter výměny, ale vzhledem k našim možnostem jsou jedinou adekvátní cestou jak neverbální komunikaci ilustrovat. Při analýze se nacházíme v oblasti mediálního rozhovoru, tudíž neverbální projevy budou touto formou ovlivněny.

6.3 *Umění reformovat*, hosté: Anna Matušková, Vladimír Špidla, Stanislav Komárek, Miroslav Kalousek

Po úvodní znělce se na pódiu nachází Tomáš Sedláček jedoucí na kole. Pohybuje zvednutou rukou (obr. č. 1) a zároveň říká: „*Dobrý odpoledne.*“ Jeho kinezika demonstruje pozdrav divákům. Je použito regulativního gesta, kterým se začíná neformální setkání tehdy, když jsou od sebe účastníci oddáleni nebo je jich mnoho.²⁰⁶

Obr. č.1

Během úvodního monologu moderátor oslovuje diváky přímo, pohledem do kamery, což je jeden z indikátorů mediálního dialogu. Jelikož se jedná o první vysílaný díl, Sedláček popisuje nový pořad. Při tomto bloku zaujímá střídavě přátelský postoj (obr. č. 2)

²⁰⁶ Pease 2008: 41, 191

s otevřenou náručí, nastavenými holými dlaněmi a staženými koutky dozadu a střídavě si mne dlaně (obr. č. 3), což může mít v daném kontextu význam nadějí a očekávání, zda se první vysílání podaří.²⁰⁷

Obr. č. 2

Obr. č. 3

Obr. č. 4

Obr. č. 5

Uvedení politoložky Anny Matuškové doplňuje moderátor verbální promluvou s projevy paralingvistiky: „*Reformy, umění reforem /// eeem se staly jakýmsi /// ccc vábítkem, které dneska používají snad úplně skoro všichni.*“²⁰⁸ Konkrétně jsou to pauzy a hezitační zvuky, které v tomto případě vyplňují ticho při hledání slov.²⁰⁹ Promluvu doprovází nejprve shluk gest s významem „Nevím“²¹⁰ - otevřené dlaně a pokrčení ramen, chránící krk před útokem (obr. č. 4) a pak pohyby ve formě ilustrátorů, kterými si Sedláček pomáhá při vyjádření (obr. č. 5).

Příchod Vladimíra Špidly a filozofa a biologa Stanislava Komárka má obvyklý průběh. Všichni se navzájem zdraví rovnocenným podáním ruky.²¹¹ Poslední host Miroslav Kalousek nejprve pozdraví publikum mírnou úklonou, vyjadřující pokoru a respekt (obr. č. 6),²¹² ale vzápětí se zachová rozporně, když si se Sedláčkem podá ruku nadřazeně, tj. hřbetem nahoru (obr. č. 7).²¹³ Je to patrné zvláště při srovnání s ostatními hosty. Podání ruky se označuje za počáteční regulátor rozhovoru a za přímý dotek, neboť dojde ke styku kůží.²¹⁴

²⁰⁷ Křivohlavý 1988b: 13; Morris 1999: 37; Pease 2008: 124

²⁰⁸ / znamená označení pauzy. (Kořenský a kol. 1999: 102)

²⁰⁹ Křivohlavý 1988b: 124

²¹⁰ Morris 1999: 147; Pease 2008: 30

²¹¹ Pease 2008: 51; Lewis jej nazývá spojenecký styl stisku ruky. (1989: 120)

²¹² Pease 2008: 298; Vávra 1990: 170

²¹³ Pease 2008: 52; Lewisovo označení tohoto stylu je stisk významného muže. (1989: 119)

²¹⁴ Křivohlavý 1988: 57; Lewis 1989: 30

Obr. č. 6

Obr. č. 7

Obr. č. 8 a č. 9

Uvedení bloggerů probíhá tak, že Sedláček poodejde k oponě do zadní části jeviště, za kterou se připravují anonymní bloggeři, komentátoři celé diskuze. Podají si ruce, ovšem pouze symbolicky a bez přímého doteku (obr. č. 8), neboť bloggeři zůstávají ukryti za oponou po celou dobu vysílání a lze je vidět pouze v siluetách. Při krátkém dialogu si muži udržují odstup ve velikosti osobní zóny, kterou Sedláček naruší, když se k jednomu z bloggerů přiblíží (obr. č. 9), aby se zeptal na jeho přezdívku. Tato situace, přechod do intimní zóny, by mohla být v běžném styku pro oba nepříjemná, ale díky bariéře v podobě opony se to v tomto okamžiku nestane.

Diskuze účastníků je zahájena, když moderátor usedne na vyhrazené místo. Se slovy „*Tak jdeme na to,*“ zaujme jednající postoj, kdy se lokty opírají o kolena a dlaně jsou uvolněné,²¹⁵ a ptá se: „*Co je pro vás umění reformovat?*“ Účastníci nemluví, ale vyjadřují široké spektrum postojů (obr. č. 10). Matušková svým postojem projevuje obavy a nervozitu, plynoucí nejspíš ze zahájení diskuze, neboť náznakem kříží nohy v kotnících a skládá dlaně do sebe na stehna.²¹⁶ Postojem částečného blokování, který pozorujeme u Špidly, se osoba zklidňuje. Jeho hlava stažená mezi rameny běžně vyjadřuje podřízenost, ale v případě Špidly jde o osobní rys, neboť ji tak má po celou dobu diskuze. Kalouskovy ruce jsou zaklesnuté do sebe, což vyjadřuje rezervovaný, úzkostný postoj.²¹⁷ Vzhledem k položené otázce a tehdejšímu aktuálnímu kontextu, kdy se rozhodovalo o podobě reformy, je možné se domnívat, že postoje, které oba politici zaujímají, skutečně mají výše

²¹⁵ Může mít také podobu, kdy se jedna ruka opírá o koleno dlaní. Pease 2008: 227

²¹⁶ Pease 2008: 205-206

²¹⁷ Pease 2008: 96, 126

popsané významy. Analýza u těchto osob je však ovlivněna tím, že politici vystupují na veřejnosti, a proto umí své projevy kontrolovat a zároveň vědomě komunikovat beze slov.²¹⁸

Obr. č. 10

Diskuze je přerušena, když Sedláček požádá o občerstvení. Přináší ho servírka, což je jeden ze znaků kavárny, a ptá se: „*A platit bude kdo?*“ Matušková projeví viditelné překvapení, když mírně zakloní hlavu a pozvedne obočí. Sedláček znehybní a směřuje dlouhý pohled do neznámého terče, neboť přemýšlí, kdo zaplatí. Komárek se dívá směrem k Sedláčkovi v očekávání, jak to vyřeší. Špidla situaci ignoruje, kdežto Kalousek upírá přímý pohled na servírku a udělá několik symbolických gest (obr. č. 11), kterými vyjádří, že platit bude on, což potvrdí i verbálně: „*Ministr financí.*“ Publikum se baví a na pohotovou reakci ministra reagují diváci v sále potleskem. Kalousek na své jednání dostává pozitivní zpětnou vazbu a ví, jak ho příjemci vnímají.

Obr. č. 11

U tématu proč reformovat vyjádří Kalousek Špidlovi respekt v souvislosti s reformou připravovanou v roce 2003, která podle něj mohla předejít některým současným problémům. Na to publikum i Sedláček reagují potleskem. Opět rozpoznáváme pozitivní

²¹⁸ Vybíral 2005: 88-89

zpětnou vazbu schvalující Kalouskovo jednání. V tomto úseku je zásadní reakce politoložky Matuškové, která označí výměnu komplimentů za historický okamžik. Kalousek zdánlivě projeví smutek a beznaděj shlukem gest – svěšené koutky úst, pokleslá ramena, nakrčená brada a hlava v dlaních. (obr. č. 12 a č. 13)

Obr. č. 12

Obr. č. 13

Hraná emoce se v tomto případě vyznačuje tím, že se smutek rychle mění na dětský výraz s mírně skloněnou hlavou a pohledem vzhůru, který vyvolává v lidech soucit.²¹⁹ Skutečný smutek však trvá mnohem déle.²²⁰ Navíc Kalouskovy oči a tváře zklamání neukazují, naopak se smějí. Primárně je tento výraz určen pobaveným divákům, neboť Kalousek na ně směřuje svůj pohled, kterým kontroluje jejich reakce. Náznakem hlavy v dlaních demonstruje neúspěch a bezradnost. (obr. č. 13) První z výrazů bychom mohli také vykládat jako uznání, ale v kontextu celého shluku by nezapadal.

Částečné zapojení příjemců, kterým se vyznačuje mediální rozhovor, pozorujeme tehdy, když Sedláček odkazuje na otázku, kterou položil někdo z internetových diváků. Paralelně jsou u něj evidentní pohyby těla a změny v posturologii, když se tělem i hlavou otáčí směrem k projektoru v pozadí. Matušková a Kalousek tento pohyb vzápětí napodobí, aby si otázku mohli přečíst. (obr. č. 14) Jedná se o jev zvaný imitace neboli zrcadlení, který funguje v rámci skupinové interakce.²²¹

²¹⁹ Pease 2008: 164

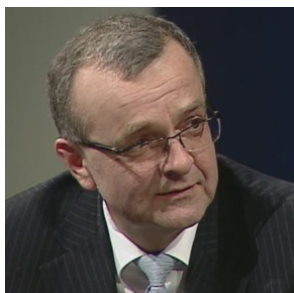
²²⁰ Ekman 1975: 114

²²¹ Křivohlavý 1988: 70

Obr. č. 14

Rysy mediálního rozhovoru lze rozpoznat, když na sebe reagují jednotliví hosté. Matušková pokládá otázku Kalouskovi a vyká mu, což je v mediálním dialogu obvyklé. Vykání se používá i tehdy, když si lidé běžně tykají, a to proto, že tento dialog je orientován směrem k divákům.²²² Přesto ji Sedláček opravuje. „*Ty, ty, ty, ty, ty, my jsme si potykali, aby to bylo jako v hospodě.*“ Kalousek se smutně se staženým obočím, jehož vnitřní koutky se mírně zvedají, ptá: „*Proč jenom v hospodě?*“ (obr. č. 15) „*V kavárně, v divadle.*“ Odpověď způsobí, že se Kalouskův zdánlivě smutný výraz zformuje v radostný.

Obr. č. 15

Obr. č. 16

Pro Matuškovou je tykání nezvyklé, „*tak mi držte palce, ať to zvládnou,*“ ale přistupuje na něj. „*Mirku, vy se- ty se díváš na tu politiku...*“ Její přerěknutí se považuje za chybu v řeči, které náleží do paralingvistiky, a pravděpodobně pochází z aktuální vnitřní úzkosti. U všech přítomných způsobí pobavení. Při opakování její otázky lze sledovat různé postoje.

(obr. č. 16) Během rozhovoru se jich vystřídá zpravidla mnoho, což je vlivem proměnlivé posturologie člověka, kterou se přizpůsobuje tomu, co se kolem něj děje.²²³

²²² Čmejrková a kol. 2003: 86

²²³ Křivohlavý 1988: 65

Sedláček se drží za zápěstí, což identifikujeme jako projev mírného bloku, který má pro osobu uklidňující účinky.²²⁴ Matušková, aktuálně v roli mluvčího, je předkloněná, aby mohla lépe mluvit přímo ke Kalouskovi, a pohybuje rukama. Její pohyby jsou pravidelné, úsečné a pomalé, přesto jde o ilustrátory tempa řeči, neboť nic konkrétního neznamení. Špidla projevuje sebejistotu, kterou vyjadřuje propojenými a roztaženými prsty, čímž vzniká tzv. stříška.²²⁵ Neměnně sedí pouze Komárek. Ačkoliv Kalousek vypadá, že pozorně poslouchá, svým postojem podepřené brady a pokleslé hlavy dává najevo ochabující zájem.²²⁶ Pro mluvčího tento shluk gest představuje významný indikátor toho, zda posluchači skutečně naslouchají či nikoliv.²²⁷ Jelikož je otázka určena Kalouskovi, lze se domnívat, že politik zájem pouze nepředstírá. Shluk gest může znamenat i rozhodování a hodnocení s mírným náznakem nudy.²²⁸

Obr. č. 17 a č. 18

Kalouskova odpověď sice koresponduje s tématem, ale je delší než předchozí promluvy. Divák z publika na to reaguje slovy: „*Zkrat' to!*“ Negativní a nezdvořilá zpětná reakce má vliv na probíhající diskuzi; Matušková a Komárek zvednou hlavy, což je vidět při srovnání obrázků, které zachycují osoby těsně před pokřikem (obr. č. 17) a bezprostředně po něm

²²⁴ Pease 2008: 97

²²⁵ V kontextu situace jde o sníženou stříšku, kterou osoba používá, když naslouchá. (Lewis 1989: 185); Morris toto gesto nazývá věž. (1999: 141)

²²⁶ Pease 2008: 148

²²⁷ Morris 1999: 15, 42

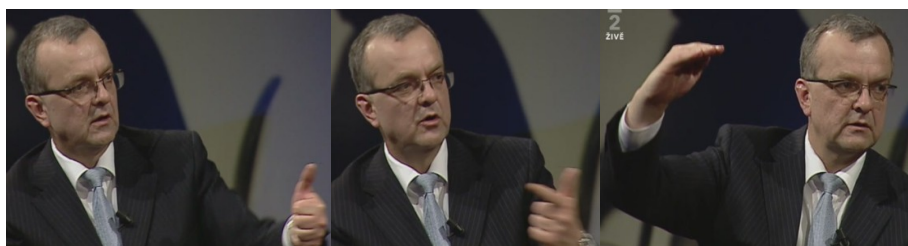
²²⁸ Pease 2008: 153

(obr. č. 18). Pohledy všech diskutujících směřují do jednoho terče, tj. k místu, odkud se pokřik ozval. Špidla se snaží zakrýt svůj pobavený výraz tím, že si dává ruku před ústa. Lidé to dělají, když chtějí svůj projev potlačit.²²⁹ Ačkoliv to z obrázku není patrné, Kalousek se zarazí a na chvíli ve svém neverbálním projevu znehybní. Ani Sedláček nijak nereaguje, což může být také důsledek sebekontroly a přiměřeného vystupování,²³⁰ pouze muže napomene: „*Pane, prosím vás, chovejte se slušně.*“

Obr. č. 19

V Kalouskově promluvě se často objevují ilustrátory, které doprovází řeč. Když hovoří o tom, jak je individuálně vnímána spravedlnost v přerozdělování veřejných financí, ukáže gesto spojených tří prstů, které použil ze začátku pořadu i Sedláček. (obr. č. 19) Ilustrátory musí být synchronní s promluvou, jinak působí rušivě.²³¹ U Kalouska toto gesto znázorňuje dvě skupiny, o nichž mluví. Sedláček ilustrátor používá tehdy, když se ptá, zda může existovat oblíbený reformátor, což posunkem zdůrazňuje a naznačuje, že chce slyšet jasnou odpověď.²³² V tomto kontextu můžeme tvrdit, že jde o alternativní podobu zdviženého ukazováčku, která ale nepůsobí na posluchače agresivně, nýbrž přemýšlivě.²³³

Obr. č. 20a

Obr.č. 20b

Obr. č. 20c

Jiné ilustrátory používá Kalousek, když říká, jak se vypořádat s korupcí a co je v jeho politické moci: „*Samozřejmě, že je to moje zodpovědnost, já chci jenom říct, že si nemůžu*

²²⁹ Pease 2008:142; Vávra 1990: 111

²³⁰ Vybíral 2005: 85

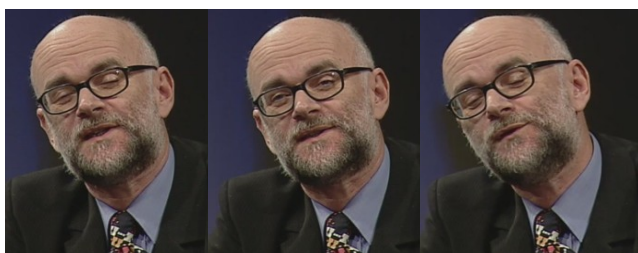
²³¹ Lewis 1989: 29

²³² Morris 1999: 160

²³³ Pease 2008: 47

hrát na morální vzor. *Že já můžu dělat ty zákony* (obr. č. 20a), *že já můžu honit ty represivní orgány* (obr. č. 20b).“ Když se zabývá etickými a morálními hodnotami ve společnosti, ilustruje rukou pomyslný žebříček hodnot. (obr. č. 20c)

Názor biologa na euroamerickou společnost a korupci v ní prezentuje Stanislav Komárek. Specifikem jeho promluvy je časté mrkání (obr. č. 21), které je zřetelně patrné pouze z videozáznamu. Frekvence mrknutí, která běžně bývá 6-8krát/min., se u něj zvyšuje zhruba 10krát. Za prvních 30s svého monologu mrkne 27krát. Buď jde o osobní charakteristiku Komárka, nebo můžeme usuzovat na důsledek stresové situace.²³⁴

Obr. č. 21

Obr. č. 22

V jednom z příspěvků Matuškové lze čitelně rozeznat mimické projevy: „*Existuje jedna taková poučka, když se škojej politici v rámci politickýho marketingu, když uspějou, jak to maj říkat a to je, já jsem uspěl a když neuspějou, tak mají říkat, my jsme neuspěli jako celá společnost.*“ Ke zdůraznění toho, co říká, používá zvednutí jednoho obočí a rozevření očí. Bez kontextu gesto reflektuje zděšení a překvapení současně a znamená nevěřičnost.²³⁵ Když myšlenku politoložka dokončí, má ve tváři pokřivený úsměv,²³⁶ který lze vytvořit pouze úmyslně a vyjadřuje jízlivost, jež ve sdělení nepochybně nalezneme. (obr. č. 22) V tomto případě se jedná o záměrné mimické projevy, které člověk vytváří vlastní vůlí s konkrétním záměrem – aktuálně spočívajícím ve snaze přesvědčit a případně i pobavit diváky.

Zapojení pasivních příjemců je umožněno diváckou diskuzí, kterou reguluje moderátor. Sedláček zaujme postoj člověka připraveného ukončit rozhovor hostů. Ruce jsou položeny dlaněmi na kolena a předklonění znamená zamýšlený vztyk, který Sedláček provede vzápětí. (obr. č. 23) Tím vznikne vertikální rozdíl mezi účastníky, protože narozdíl od sedících hostů a diváků se Sedláček nachází v poloze ve stoje, a proto nabývá nadřazeného

²³⁴ Pease 2008: 169

²³⁵ Morris 1999: 94

²³⁶ Pease 2008: 78

postavení v komunikaci.²³⁷ Vstává zejména proto, aby vyniklo jeho vůdčí postavení při diskuzi s diváky a aby ji mohl snadněji korigovat a udílet slovo. Zvýraznění nastává založením rukou v bok, kterým dá Sedláček najevo, že ovládá nadcházející situaci a je připraven jednat. Také si odhrne rozepnuté sako (obr. č. 24), což má význam neohroženosti.²³⁸ V této scéně považujeme za vhodné zmínit také komunikaci prostřednictvím oblečení, která je právě zde nejzřetelnější, ačkoliv na samotnou interakci nemá žádný vliv. Při Sedláčkově pozici v sedě jsou evidentní jeho ostře růžové ponožky, které mohou znamenat buď oblibu růžové barvy, anebo snahu narušit konvenčnost společenského oblékání a vyjádřit tím svůj postoj. Lze říct, že tyto ponožky mají obdobnou komunikační funkci jako oblečení punkerů, metalistů apod.²³⁹

Obr. č. 23

Obr. č. 24

Během divácké diskuze zasáhnou do plynulosti příspěvků tři mladé baletky, které se bez ohlášení objeví na scéně a žádají o uvolnění pódia. Sedláček přesune svou pozornost od diskuze k nim a vysvětluje jim situaci. Kalousek je zaujat diskuzí, a tak ihned reaguje na předešlý příspěvek Špidly, čímž Sedláčkovi skáče do řeči.²⁴⁰ Vzniká komická situace, pro dospělé lidi důvod k radosti,²⁴¹ při které vizuálně (a z videozáznamu i auditivně) rozeznáváme u všech účastníků diskuze a také publika radostnou emoci a zejména její projevy úsměv a smích. (obr. č. 25) Široký, přátelský úsměv, při němž se odkrývají obě patra zubů a považuje se za nejvyšší projev potěšení,²⁴² ukazuje záběr se Sedláčkem. Vyšší intenzitu demonstruje Kalouskův smích, který je charakteristický přivíráním očí, zakláněním hlavy a zvukovými projevy.²⁴³ Identifikačním znakem skutečného pocitu

²³⁷ Křivohlavý 1988: 54

²³⁸ Pease 2008: 218-219

²³⁹ Křivohlavý 1988: 87

²⁴⁰ Přepis celého dialogu je k dispozici v přílohách. (příloha č. XIII)

²⁴¹ Křivohlavý 1988b: 83

²⁴² Lewis 1989: 89

²⁴³ Křivohlavý 1988b: 86

radosti jsou záhyby kolem očí, neboť je vytváří svaly neovládané vůli, a proto je nelze předstírat.²⁴⁴

Obr. č. 25

6.4 Umění důvtipu, hosté: Vít Bárta, Jan Hřebejk, Miloš Zeman, Klára Samková

Tomáš Sedláček v úvodních frázích používá přímé oslovení diváků, kdy směřuje svůj pohled čelně do kamery. Oslovení se v rámci mediované kvaziinterakce považuje za nejotevřenější typ jednání směrem k příjemcům.²⁴⁵ Moderátor se omlouvá za to, že hosté začínají pouze ve třech: „*Jedna z nich doplatila na dopravní zácpu, ale je na cestě.*“

Druhou část věty doprovází gestem (obr. č. 26), kterým uklidňuje diváky, že se vše vyřeší a hosté nakonec budou čtyři. Pohybem paží vpřed tlumí případné negativní reakce publika. Bez kontextu by gesto mohlo vyjadřovat vzdávání se nebo odstup od ostatních.²⁴⁶ Pak bychom ale neviděli v Sedláčkově tváři úsměv, nýbrž negativní emoce jako strach či smutek, resp. znechucení.

Při pozdravu s moderátorem se Vít Bárta zřetelně pokloní na znak pokory (obr. č. 27). Ačkoliv při tom směřuje své tělo přímo k Sedláčkovi, tato pokora je určena přítomným divákům. Stejnou poklonu jsme popisovali i u Kalouska, přičemž oba muži tehdy zastávali posty ministrů, kdežto u neaktivních politiků Špidly a Zemana žádnou poklonu nepozorujeme. Usuzujeme na to, že Bárta i Kalousek se záměrně snaží pozitivně zapůsobit na diváky.

²⁴⁴ Lewis 1989: 210

²⁴⁵ Thompson 2004: 84

²⁴⁶ Morris 1999: 25, 31, 122

Obr. č. 26

Obr. č. 27

V diskuzi se Sedláček ptá: „Do jaké míry je vtip a důvtip rysem českého národa?“ Posunkem ruky naznačí předání slova, což můžeme označit jako regulátor. Nejpoužívanějšími regulátory rozhovoru jsou pohyby hlavou a pohledy.²⁴⁷ Stejnou funkci plní i Bártův pohled na ostatní hosty, kterým koriguje, kdo se ujme slova. Bárta je sice předkloněný a připraven, ale jeho zaklesnuté ruce demonstrují úzkost a neochotu.²⁴⁸ Hřebejk se Sedláčkem představují dokonalý odraz jeden druhého, tzv. se zrcadlí. Oba se nachází v typickém jednacím postoji.²⁴⁹ (obr. č. 28) Hřebejk napodobí Sedláčkův posunek, předání slova, a následně ho zopakuje i Bárta (obr. č. 29). To nazýváme řetězové zrcadlení, protože se stejná gesta objevují postupně za sebou. Zemanův postoj, kdy se opírá o sedačku a jednu paži má na jejím opěradle, značí uvolněnost a majetnické nároky,²⁵⁰ ale přehození nohy přes nohu zároveň ležérnost.²⁵¹

Obr. č. 28

Obr. č. 29

²⁴⁷ Lewis 1989: 30

²⁴⁸ Výška držení rukou odráží míru frustrace. Čím výše ruce jsou, tím je větší. (Pease 2008: 126-127)

²⁴⁹ Pease 2008: 227

²⁵⁰ Pease 2008: 223

²⁵¹ Morris 1999: 73

Během Zemanovy promluvy pozorujeme mimický prvek - do oblouku zvednuté obočí, který lze bez kontextu označit za překvapení, ovšem jeho další funkce je také zdůraznění v řeči.²⁵² Tak jej používá i Zeman: „Viděl jste někdy, že by zavtipkoval Stalin, že by zavtipkoval Hitler [...]“ (obr. č. 30) Zvednuté obočí je viditelnější ve srovnání s neutrálním výrazem.

Obr. č. 30

Obr. č. 31a

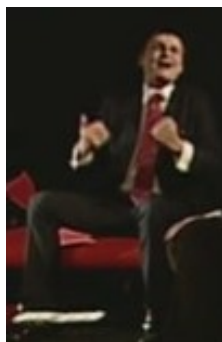
Obr. č. 31b

Emoční projevy jsou viditelné u Bárty, ačkoliv je nutné konstatovat, že vlivem jeho sociální role politika nemusí jít o pravé emoce.²⁵³ Během vyprávění zážitku z dětství se v Bártově obličejí bezdůvodně objeví rysy smutku a strachu – stáhne vnitřní kraje obočí a dokonce vidíme charakteristický pomyslný trojúhelník a středové vrásky na čele (obr. č. 31a). Další emoci Bárta ukazuje ve výroku: „Myslím si, že Švejk je postava, která se trošku příliš přehání...“ (obr. č. 31b) Jeho obočí se sníží, srovná v jednu linku a celé se stáhne, tudíž se v mezeře vytvoří svislé vrásky typické pro zlost. Také oči jsou napjaté a mírně přivřené. Semknuté rty, které vidíme na obrázku, jsou sice z větší části pouze důsledek právě probíhající řeči, ale jejich příliš pevné semknutí, typické pro zlost, řeč ztěžuje. Protože je zlost identifikovatelná ve všech obličejových zónách, lze emoci

²⁵² Ekman 1975: 39

²⁵³ Vybíral 2005: 88-89

jednoznačně interpretovat.²⁵⁴ V tomto kontextu jde však spíše než o typickou zlost pravděpodobněji o projev nesouhlasu.

Obr. č. 32

Obr. č. 33

Obr. č. 34

Často se u účastníků debaty objevují symboly. V situaci, kdy je na scéně servírka Jana Stryková s občerstvením, nacházíme současně dvě symbolická gesta. Jelikož jde o zábavní prvek v pořadu, situace je doplněna vtipy. „*Napoleon! Napoleon je pro koho?*“ Bárta na vtip reaguje: „*Jo, to je sebeironie. Ano, ke mně, prosím.*“ Při slovech ukazuje na svůj hrudník (obr. č. 32). Pokud by nedoprovázel gesto verbálním projevem, rovněž bychom věděli, co znamená. Jedná se totiž o symbol.²⁵⁵ Stryková a Hřebejk spolu vedou krátký dialog: „*Vás ale já znám.*“ „*Já vás taky znám.*“ „*Vy jste ten režisér, že jo?*“ „*Ano.*“ „*Tak.*“ Při posledním slově znázorní symbolické gesto (obr. č. 34), které je také srozumitelné i beze slov a znamená hodně štěstí.²⁵⁶ Pak se k Hřebejkovi ještě přiblíží a nepřímou se ho dotkne, když mu poklepe na rameno (obr. č. 33): „*Musíme si pomáhat.*“ Dotek ruky něčího ramene je považován za jeden z kroků k důvěrnosti.²⁵⁷ V tomto případě však půjde o náznak náklonnosti a porozumění.²⁵⁸

Hřebejk reaguje na Zemanovu myšlenku a podle jeho názoru: „*nejsme národ Švejků ani Hrabalů, ale Cimrmanů.*“ Na to Zeman několikrát rázně přikývne (obr. č. 35) a aniž by cokoliv dodal, rozumíme tomu tak, že souhlasí. Jde o další symbolické gesto. Jak jsme zmínili výše, kývání hlavou lze označit také za regulátor rozhovoru. Tuto funkci plní druhořadě i zde, ale vzhledem k rolím v mediálním rozhovoru nemusí mít Zemanovo přikývnutí přímý vliv na další Hřebejkovu reakci, jak by tomu bylo v typické interakci tváří v tvář.

²⁵⁴ Ekman 1975: 97, 126

²⁵⁵ DeVito 2001: 125

²⁵⁶ Morris 1999: 129

²⁵⁷ Lewis 1989: 145

²⁵⁸ Morris vykládá význam tohoto gesta pouze u vlastní osoby a retrospektivně. (1999: 146)

Obr. č. 35

Obr. č. 36

Pozdě přichází, čtvrtý host je Klára Samková. Zeman vtipně zareaguje: „*Dobrý den, Kláro. Máte smůlu, jediné místo zbylo vedle mě.*“ Samková se k Zemanovi úplně přiblíží, což naznačuje, že se vzájemně znají, neboť do intimní zóny vpustíme jen blízkého člověka, nebo ji sám narušuje pouze nepřítel. „*Já se naopak přitulím.*“ „*Óóó.*“ reaguje potěšeně Zeman. Vzhledem k doprovodným úsměvům usuzujeme na to, že útok nenastane. Jedná se o přátelský, nepřímý dotek.²⁵⁹ (obr. č. 36)

Samková vysvětluje, proč přinesla koblihy, a nabídne všem hostům. Sedláček si uvědomí přítomnost publika, otočí se k němu a ptá se, zda chce někdo koblihu. Je vidět vliv mediálního dialogu na posturologii a snaha zapojit do situace i diváky, kteří ale nereagují, protože se od nich aktivita neočekává; příjemci setrvávají ve své dosavadní pasivitě. Zeman kritizuje náplň koblih: „*Kláro, do koblih evidentně patří meruňková zavařenina*

²⁵⁹ Křivohlavý 1988: 57

a nikoliv malinová. Vysvětlete to svému manželovi, až bude příště dělat koblihy. Meruňková, meruňková a ještě jednou meruňková.“ Zároveň použije další symbolické gesto, vztyčený ukazováček. (obr. č. 37) Nejde přímo o výstrahu, jak ji popisuje Morris, ačkoliv má Zeman obrácenou dlaň k sobě, ale ukazováček má v této situaci význam upozornění a přitažení pozornosti.²⁶⁰

Obr. č. 37

Obr. č. 38a

Obr. č. 38b

U Samkové můžeme v průběhu diskuze zaznamenat hrané emoce, a to v situaci, kdy vypráví vtip. V její tváři je viditelné opovržení, které poznáme z výrazně zdviženého horního koutku na jedné straně úst (obr. č. 38a). Z verbálního sdělení vyplývá, že je její emoce směřována k druhému člověku, což je jedna z klíčových charakteristik opovržení.²⁶¹ Samková však nereflektuje svou vlastní vnitřní emoci, pouze napodobuje chování osoby z vtipu. *„Když úžasná právnička, blondýna opouští svého kolegu, který je veze odkusí kamsi a on se jí ptá, ty poslyš, co kdybych já byl blondýn? A ona se tak na něj podívá a říká, to bys neustál.“*

Další emoci demonstruje Samková, když se domnívá, že se ji Zeman snaží nespravedlivě spojovat s mrháním veřejnými prostředky. Překvapeně rozevře oči tak, že je vidět bělmo kolem celého oka (obr. č. 38b). Žádné další znaky, zvláště výrazné znamení v podobě otevřených úst, však pozorovatelné nejsou, což připisujeme snaze tzv. neutralizovat emoci čili ovládnout se tak, že svaly znehybní. Ekman tento typ překvapení nazývá *„a questioning surprise“*, které je spojeno s doptávající otázkou nebo s ubezpečením,²⁶² což Samková také vzápětí dodá: *„Ježišmarjá, prosím? Já?“* V případě této emoce je projev spontánní a vztahuje se k vlastnímu vnitřnímu pocitu. Bez znalosti kontextu, v tomto případě promluvy, by šlo obtížně určit, která z emocí je hraná a která nikoliv.

²⁶⁰ Lewis 1989: 135; Morris 1999: 117

²⁶¹ Ekman 1975: 67, 71

²⁶² Ekman 1975: 43, 142

Obr. č. 39a

Obr. č. 39b

Obr. č. 40

V souvislosti s jejím překvapením Zeman říká: „*Né, to jsem se jenom obrátil k nejatraktivnější člence tohoto panelu.*“ Jako reakce se u Bárty projeví pozitivní emoce a pozorujeme u něj úsměv s pokleslou dolní čelistí (obr. č. 39a), kterým se radost jen předstírá.²⁶³ Obdobně Samková pobavením jen maskuje svou zlost (obr. č. 39b) – v dolní části obličeje se vyskytuje úsměv, ale v oblasti obočí a očí, které jsou stažené a napjaté, identifikujeme zlost jako projev nesouhlasu a zmatení. Viditelné jsou i typické svislé čelní vrásky.²⁶⁴

U tématu, jaký typ humoru je nejlepší, oponuje Zeman Samkové, která ve svém příspěvku řekla: „*V zásadě si myslím, že je to vždycky blbě dělat si srandu z někoho za něco, co nemůže.*“ „*Kláro, já bych nesouhlasil, nejkrásnější, nejkrásnější anekdoty jsou židovské anekdoty, jo? A blbec by označil židovské anekdoty za rasistické.*“ Při jeho slovech Samková projeví tichý nesouhlas nakrčením nosu a tím, že se na něm z boku škrábe.²⁶⁵ (obr. č. 40)

Obr. č. 41

Obr. č. 42

Podle Samkové se předávají vtipy spíše o sociálních skupinách. „*Já sbírám z práv... vtipy o advokátech mimochodem, kdyby byl někdo z publika, nějakéj novej přírůstek.*“ V jejím

²⁶³ Pease 2008: 78

²⁶⁴ Ekman 1975: 108-110

²⁶⁵ Morris 1999: 75

příspěvku je patrné přeeknutí, které spadá do paralingvistiky. Jako jediná z hostů tohoto dílu přímo osloví diváky a natočením hlavy a směrem pohledu dá i neverbálně najevo, komu je apel určen. (obr. č. 41) Také Zeman se ve svém příspěvku, kdy cituje Fausta, neverbálně zaměří na svého posluchače – Hřebejka (obr. č. 42). Dotekem jeho ramene primárně přitáhne pozornost, tudíž se nejedná o tentýž dotek jako výše se Strykovou ani Samkovou, nýbrž o regulátor promluvy.²⁶⁶ Dále je po celou dobu citátu pootočený tělem k němu a udržuje s ním oční kontakt. Ten se v komunikaci považuje za základ a je běžné jej udržovat ze 60-70% času rozhovoru, přičemž delší pohledy vytváří důvěrnější vztah.²⁶⁷ Na Zemana se dívají i Bárta se Sedláčkem; můžeme je nazvat aktivními posluchači. Odvrácení pohledu nebo celého těla značí nezáměr, nudu a snahu rozptýlit se, tj. pasivního posluchače, což v tutéž chvíli demonstruje Samková, která si čte příspěvky bloggerů. Rozdíl mezi aktivním a pasivním posluchačem můžeme vidět i tehdy, když mluví Bárta. (obr. č. 43) Zeman se předklonil a se zájmem jej sleduje, kdežto Samková zůstává opřená v pozadí a nevěnuje mluvčímu oční kontakt.²⁶⁸

Obr. č. 43

Bárta se vzápětí před diváky ospravedlňuje, když říká, že svým odstoupením dokázal, jakou politiku upřednostňují Věci Veřejné. *„Já si myslím, že my z tohoto hlediska, z tohoto hlediska, máme zameteno před vlastním prahem.“*

Když svou myšlenku dokončuje, sáhne si na nos (obr. č. 44). Dotek nosu nebo jeho mnutí může být obecně projevem vnitřního rozrušení, které vyřčením vlastního názoru skutečně mohlo nastat. V přímé spojitosti s touto situací bylo by spekulativní tvrdit, že Bárta lže, ale běžně toto gesto používají také lháři, když je vlivem vyplavení určitých chemických látek a vyššího krevního tlaku svědí nos. Přesun dlaně k nosu a před ústa vychází z podvědomí

²⁶⁶ Lewis 1989: 32

²⁶⁷ Lewis 1989: 133; Pease 2008: 166

²⁶⁸ Křivohlavý 1986: 133-135

a snažíme se jím zamezit lhaní.²⁶⁹ Bárta pokračuje v mluvení a po chvíli udělá gesto opakovaně, opět je to při vyřčení svého názoru.

Obr. č. 44

Obr. č. 45

Na apel jednoho z internetových diváků, který zprostředkuje Sedláček, začne Zeman vyprávět vtip. Pozorujeme vliv nepřítomných příjemců na průběh diskuze. Samková a Hřebejk mu do vyprávění zasahují. Zeman zvedne ruce, aby oba uklidnil (obr. č. 45) a mohl pokračovat, což doplňuje slovy: „Takže abychom nezapomněli pointu...Já nemám rád, když mi někdo kecá do anekdot, které výborně vyprávím.“ Sedláčkovu gesto v úvodu pořadu bylo použito preventivně, kdežto toto je okamžitý regulátor diskuze.

V druhé polovině pořadu jsou zapojeni i diváci. Indikátorem toho, že bude divácká diskuze, jsou regulátory, kterými Sedláček určuje pořadí dotazů (obr. č. 46). Jde o gesto, kdy ukazováčkem míříme na osobu nebo předmět, abychom přesně určili adresáta, příp. objekt či směr. Čím je vzdálenost mezi cílem a námi větší, tím více se ukazováček zvedá a napřimuje, což potvrzuje třetí obrázek, kdy Sedláček ukazuje na někoho z horních řad hlediště, kdežto na předchozích dvou obrázcích míří na osoby vpředu.²⁷⁰

Obr. č. 46

Obr. č. 47

²⁶⁹ Pease 2008: 143; Morris 1999: 88-89

²⁷⁰ Morris 1999: 25, 215

Při Zemanově odpovědi na diváckou otázku se naše pozornost zaměřuje na Sedláčka (obr. č. 47). Moderátor zaujímá typický hodnotící postoj v kombinaci s postojem jednajícím. V takovém shluku gest pak zvednuté obočí značí pochybnosti a identifikujeme tázavý pohled. Ruka v blízkosti úst tlumí nutkání posluchače bezprostředně reagovat na příspěvek mluvčího.²⁷¹

6.5 Shrnutí

Na základě analýzy neverbálních projevů v pořadu *Interpelace* jsme se snažili zjistit, jak neverbálně komunikují účastníci dvou vybraných dílů – *Umění reformovat* a *Umění divítipu*. Poznatky analýzy nyní sumarizujeme.

V prvním díle *Umění reformovat* lze hosta s nejvyšší mírou neverbální exprese neboli výrazovosti²⁷² určit jednoznačně. Nejvíce neverbálních prostředků, co do četnosti i variability, je užíváno Miroslavem Kalouskem a to gesta, mimika, pohledy i časté změny v posturologii. Jeho neverbální projev je konzistentní, záměrný a kontrolovaný. Domníváme se, že to vyplývá ze sociální role politika, pro něhož je každé veřejné vystoupení promyšlené, ale cíleným sebeovládáním a nacvičenou synchronizací neverbálních prostředků se stává přirozené.²⁷³ Neverbální projev Kalouska je vytvářen záměrně tak, aby vyvolal pozitivní reakce příjemců, což dokládá i pozitivní zpětná vazba studiového publika. Neverbální projev politoložky Anny Matuškové vykazuje sice sebekontrolu, nikoliv však konzistenci. Snaha tlumit své vnitřní pocity a působit vyrovnaně není v souladu s napětím v gestice a paralingvistice. Neverbální komunikace Vladimíra Špidly je omezena na expresi v posturologii a gestice. Ačkoliv jde o politika, důraz na vystupování před publikem není tak výrazný jako u Kalouska. Biolog a filozof Stanislav Komárek komunikuje nejnižší mírou neverbální exprese, tj. tlumeně a omezeně. Jde o důsledek značné sebekontroly, představy o přiměřeném vystupování a obavy ze ztráty moci nad svým neverbálním chováním. Bezděčné pohyby se však regulují obtížně, proto se u Komárka objevuje nadměrné mrkání.²⁷⁴

²⁷¹ Ekman 1975: 39; Pease 2008: 152

²⁷² Vybíral 2005: 85

²⁷³ Vybíral 2005: 88, 93

²⁷⁴ Vybíral 2005: 85, 93

Ve druhém díle *Umění důvtipu* je exprese neverbálního projevu srovnatelná u tří osob – Miloše Zemana, Víta Bárty a Kláry Samkové. Každý z nich však užívá variabilní prostředky neverbální komunikace. Nejvíc jich identifikujeme u Zemana a to gestiku, mimiku, pohledy, posturologii a haptiku. Jeho neverbální chování se jeví jako uvolněné a přirozené, ačkoliv je záměrné, což způsobuje vliv sociální role obdobně jako u Kalouska. Strukturovaná škála neverbálních prostředků poukazuje na promyšlenost projevu a na snahu ovlivnit diváky. I Vít Bárta by měl mít jako politik kontrolovaný a přirozený projev. Své vnitřní napětí však uvolňuje gestikulací pomocí regulátorů i adaptérů a patrně je také z paralingvistiky. Expresivita neverbálního projevu Samkové kolísá vlivem nekontrolované neverbální komunikace během spontánních situací a naopak utlumeného projevu s náznaky nudy. V případě mimiky jsou projevy nesynchronní. Sebekontrola jejího neverbálního projevu je utlumená, proto se vnitřní rozpoložení reflektuje v mimice a paralingvistice.

Hřebejkův neverbální projev je výrazný pouze v oblasti posturologie. Přiměřenou mírou neverbální expresivity, která je považována za dovednost,²⁷⁵ působí Hřebejk uvolněně a přirozeně. Neidentifikujeme žádné známky vnitřního napětí. Neverbální projev Jany Strykové lze označit za umělecký vlivem sociální role herečky a tomu odpovídají i demonstrováná gestika, haptika a míra exprese. V porovnání s ostatními hosty ji pozorujeme jen v krátkých úsecích, proto je obraz jejího neverbálního projevu částečný.

K Sedláčkově neverbálnímu chování byl získán dvojnásobný analyzovaný materiál, který nepotvrdil hypotézu o přiměřené míře neverbální expresivity moderátora, jež se od této role očekává. Konzistence neverbálního projevu není úplná, neboť sebekontrola Sedláčka ho sice reguluje, ale vnitřní napětí je patrné zejména z gest – ilustrátorů tempa řeči i z fyziologických procesů (pocení) a paralingvistiky. Očekávané neverbální chování v roli moderátora je demonstrováno regulátory, pohledy a posturologií.

Z hlediska jednotlivých oblastí neverbální komunikace se účastníci projevují v mimice, proxemice, haptice, posturologii, gestice, pohledech, paralingvistice a dokonce i v oblasti alternativní neverbální komunikace.

Mimika se alespoň minimálně projevuje u všech účastníků a za její nejčtetnější projev označujeme emoci radosti, která je rozpoznatelná v 98 % případů.²⁷⁶ Emoční projev zpravidla odpovídá vnitřnímu rozpoložení, na což usuzujeme ze situačního kontextu

²⁷⁵ Vybíral 2005: 86

²⁷⁶ Vybíral 2005: 95

a verbální složky. Předstíranou radost ukazuje Bárta úsměvem s pokleslou čelistí. Další hrané emoce (smutek, pohrdání) pozorujeme u Kalouska a Samkové a z kontextu vyplývá, že vždy vznikají za účelem pobavení. U obou žen dochází ke splývání více výrazů; v obličejí Samkové je vidět maskování zlosti úsměvem a Matušková používá pokřivený úsměv, který rovněž kombinuje radost a hněv. Další základní emoce (překvapení, zlost, smutek) používají Matušková, Bárta a Samková. V roli posluchače je exprese mimických projevů nejvíce patrná u Matuškové, kdežto v roli mluvčího u Samkové a Bárty. Snížená mimická exprese se vyskytuje u Špidly, Sedláčka a Komárka.

V horizontální proxemice si účastníci udržují zpravidla neměnnou vzdálenost osobní zóny. Jen Sedláček se během pořadu oddaluje kvůli divácké diskuzi nebo v úvodu kvůli přivítání bloggerů. Nezávisle na sobě identifikujeme v obou dílech stejné projevy vertikální proxemiky, které poklonami demonstrují v obou případech tehdejší ministři, Kalousek a Bárta. Tento projev je určen třetím osobám v rámci mediálního dialogu a oba politici se jím snaží pozitivně a záměrně působit na diváky.

Neočekávaná specifika identifikujeme v haptice, kde se kromě funkčních doteků v podobě podání ruky na uvítanou projevují doteky často a výrazně i během diskuze. Jejich původcem je převážně Miloš Zeman. Zemanova haptika nespočívá pouze v pozdravech, ale užity jsou zpravidla přátelské, nepřímé doteky, kterými je vyjádřena náklonnost, nebo se jimi reguluje diskuze. Jinou než funkční haptiku používá také Stryková v rámci své herecké role.

Posturologicky se projevují všichni hosté kromě Komárka a minimální změny postojů vnímáme také u Bárty. Zemanovy postoje se mění v roli posluchače a vždy za nějakým účelem, např. jí koblíhy, se zájmem poslouchá. Také Matušková a Špidla mění své postoje převážně jako posluchači a jediná Samková jimi demonstruje posluchačský nezájem. Hřebejkův neverbální projev je výrazný pouze v oblasti posturologie, kdy se během diskuze stále vrací do jednacích postojů. Sedláčkova posturologie je ovlivněna publikem; z čelní polohy, kdy hovoří přímo k divákům, přechází v trvalejší boční postoj, který je užíván v diskuzi s hosty, až do odvrácené polohy, kdy se k divákům přetáčí zády, když reaguje na internetovou diskuzi. Sedláčkovy postoje jsou převážně přátelské, jednající; ojediněle bojovné.

Oblast gestiky je v průběhu diskuze využívána ve velké míře. Kalousek používá zejména ilustrátory, rovněž Matušková doprovází svůj verbální projev ilustrátory tempa řeči. Mezi Zemanovými gesty nalezneme převážně symbolická a regulativní gesta. Vít Bárta gestikuluje pomocí symbolů, regulátorů, ale i adaptérů, kterými kompenzuje částečné

vnitřní napětí. V Sedláčkově gestikulaci se vyskytují ilustrátory zobrazující tempo řeči a z jeho role moderátora vyplývá také časté užívání regulátorů, ať už v podobě pozdravů nebo předávání slova, které je uplatněno jak při diskuzi s hosty, tak s diváky. Pomocí regulativních gest komunikuje s diváky jen Sedláček. Samková má výrazovost gestiky utlumenou a Komárek se Špidlou jí doprovází svou mluvu jen omezeně.

Pohledy jsou úzce spojeny s mimikou a posturologií osob. V úvodu pořadu pozorujeme Kalouskovy záměrné pohledy určené třetím osobám v rámci mediálního dialogu, ty užívá i během diskuze. Špidla svůj pohled zaměřuje převážně do publika, a to i když mluví a i když poslouchá. Diváci jsou terčem i Komárkových pohledů, jejichž specifikem je četné bezděčné mrkání, kterým osoba uvolňuje vnitřní napětí. Rovněž Bárta mluví přednostně k divákům, což vyplývá z role politika. Zeman je naopak během diskuze zdánlivě ignoruje a zaměřuje se spíše na hosty, ale svého záměrného působení na diváky si je jako politik vědom. Samková sleduje většinou účastníky diskuze, jelikož v důsledku svého bočního natočení nemůže přirozeně věnovat pohledy i divákům. Jako jediná z hostů je však přímo osloví i mimo diváckou diskuzi. Ve chvílích posluchačského nezájmu nesměřují její pohledy na nikoho. Sedláček se v úvodu pořadu dívá výhradně na diváky, zato během diskuze jen zřídka, ve spojitosti s otázkou, častěji sleduje hosty a konkrétního mluvčího stejně jako Bárta, Zeman a Matušková. Během divácké diskuze hosté pohlíží přímo do publika častěji.

Paralingvistické projevy identifikujeme u všech účastníků, ale indikátory vnitřního napětí a vliv nepřipravenosti se u všech neprojevují. Kalousek, Zeman a Špidla nevykazují téměř žádné chyby v řeči, hesitační zvuky ani přeréknutí, což svědčí o tom, že jsou jakožto politici zdatní řečníci. Minimální či nevýraznou výše popsanou paralingvistiku mají Hřebejk a Komárek. Naopak výrazné prvky paralingvistiky nacházíme v projevu Matuškové, Bárty, Samkové i Sedláčka, kteří tím zpravidla projevují svou nervozitu či nepřipravenost.

Z alternativních signálů se uplatnily pouze komunikace prostřednictvím oblečení, růžové ponožky, a pomoci darů v podobě umělohmotného samopalů jakožto dárku od Sedláčka Zemanovi.

V obou dílech identifikujeme jev zrcadlení, ke kterému dochází jak v posturologii hostů, tak v jejich gestice. To svědčí o jeho obvyklém výskytu a vlivu v komunikaci.

7 Závěr

Tématem této práce byla neverbální komunikace a její zkoumání v podmínkách mediálního dialogu a komunikačního rámce pořadu *Interpelace*. Aby bylo možné analýzu neverbálních projevů provést, bylo zapotřebí nejprve vymezit teoretický základ a to od obecných znalostí o komunikaci a mediálního rozhovoru až k podrobnému popisu analýzy komunikačního rámce a oblasti neverbální komunikace. Teoretické poznatky byly poté souhrnně aplikovány na konkrétní výzkum.

Z analýzy vyplynulo, že nejčastějšími oblastmi neverbálních projevů ve vybraných dílech pořadu *Interpelace* jsou mimika, gestika, posturologie a paralingvistika. Vliv mediálního rozhovoru je nejvíce patrný v oblastech pohledů a posturologie, přičemž ostatní prostředky odpovídají podobě, v jaké se vyskytují v běžné interpersonální komunikaci. Důkazem toho je využití odborné literatury převážně zaměřené na tuto oblast komunikace, na jejímž základě byly významy identifikovány.

Za osoby s nejvyšší mírou neverbální expresivity byli označeni Miroslav Kalousek a Miloš Zeman, kteří v pořadu komunikují nejčastěji a nejrůznějšími prostředky. V této souvislosti je možné poukázat na vliv sociální role, v tomto případě politika.

Analýza vyvrátila stanovený předpoklad o nižší neverbální expresivitě moderátora. Očekávaná přiměřenost neverbálního projevu Tomáše Sedláčka není v souladu s gestikou, paralingvistikou a fyziologickými změnami, z nichž je patrné vnitřní napětí. Analýza však potvrdila, že s rolí moderátora je spojeno specifické neverbální chování - regulátory, pohledy, posturologie a oddalování.

Za specifické lze označit nízkou expresivitu neverbálního projevu Stanislava Komárka, četnou a výraznou haptiku Miloše Zemana a hrané neverbální projevy Jany Strykové.

Analyzováno bylo deset osob, z nichž tři byly ženy, proto lze říct, že rodové zastoupení se splnit podařilo. Pro ženské pohlaví z analýzy vyplynulo, že mimická exprese dvou žen je vysoká a reflektují se v ní zpravidla jejich emoce. Vzhledem k českému původu všech hostů nebylo možné zachytit odlišné kulturní vlivy.

Cílem analýzy bylo prozkoumat neverbální projevy osob v konkrétním komunikačním rámci dvou vybraných dílů pořadu *Interpelace* a zjistit, jaké neverbální prostředky užívají a s jakým významem; dále vypořádat specifika komunikujících a zohlednit rodové a kulturní vlivy. Při tom respektovat komunikační kontext, jehož vliv byl dokládán

alternativními významy neverbálních signálů bez kontextu. Na základě výše uvedených závěrů analýzy lze konstatovat, že vytyčený cíl byl splněn.

Při čtení předkládané práce je třeba si uvědomit, že významy a shrnující charakteristiky osob se vztahují ke konkrétním situacím v pořadu a nereflektují celkovou osobnost lidí ani z nich nelze vyvozovat závěry platné bez ohledu na kontext.

Dále je nutné zohlednit subjektivní pohled zkoumání, který je implicitně obsažen v záměru analyzovat neverbální projevy v rámci příjmového kontextu, ale který byl eliminován na základě odborné literatury. Objektivního zkoumání by bylo možné dosáhnout dodatečným interpretačním výzkumem, jako uvádí např. V. Černý.²⁷⁷

Práce rozšiřuje nepříliš rozsáhlou množinu prací, které se zabývají aplikací neverbálních signálů v praxi. Její platnost se sice vztahuje pouze k danému pořadu a jeho komunikačním situacím, ale o to přesnější informace poskytuje o použití neverbálních signálů v konkrétní komunikaci. Právě v tom lze vidět její přínos.

²⁷⁷ ČERNÝ V. Řeč těla. Brno: Computer Press 2007. 9788025116586

8 Seznam pramenů

Interpelace Umění reformovat.

Hosté: Anna Matušková, Vladimír Špidla, Stanislav Komárek, Miroslav Kalousek.

Vysíláno ČT2, 24.3.2011(55:09)

Dostupné na přiloženém CD a také z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10345011743-interpelace/211563230900001/video/>, [cit. 2012-04-01]

Interpelace Umění důvtipu.

Hosté: Vít Bárta, Jan Hřebejk, Miloš Zeman, Klára Samková.

Vysíláno ČT2, 28.4.2011 (55:14)

Dostupné na přiloženém CD a také z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10345011743-interpelace/211563230900002/video/>, [cit. 2012-04-01]

9 Seznam literatury

BURTON G., JIRÁK J. *Úvod do studia médií*. Brno: Barrister & Principal 2001. 80-85947-67-6.

ČMEJRKOVÁ S. a kol. Mediální rozhovor jako žánr veřejného projevu. In: *Jazyk, média, politika*. Praha: Academia 2003. 80-200-1034-3. Str. 80-115

EKMAN P., FRIESEN W.V. *Unmasking the face*. New Jersey: Prentice-Hall 1975. 0-13-938183-X. Dostupné také z: <http://ulozto.cz/xGKt8Nz/paul-ekman-unmasking-the-face-small-version-pdf>, [staženo 2011-11-13]

JANOUŠEK J. a kol. *Sociální psychologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1988. 14-683-88.

JÍLEK V. *Lexikologie a stylistika nejen pro žurnalisty*. Olomouc: Univerzita Palackého 2005. 80-244-1246-2.

JIRÁK J. KÖPPLOVÁ B. *Masová média*. Praha: Portál 2009. 978-80-7367-466-3.

KOŘENSKÝ J. a kol. *Komplexní analýza komunikačního procesu a textu*. České Budějovice: Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity 1999. 80-7040-363-2.

KŘIVOHLAVÝ J. *Já a ty. O zdravých vztazích mezi lidmi*. Praha: Avicenum 1986. 08-042-86.

KŘIVOHLAVÝ J. *Jak si navzájem lépe porozumíme*. Praha: Svoboda 1988. 25-095-88.

KŘIVOHLAVÝ J. *Neverbální komunikace*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1988. 17-297-87. (V textu označen 1988b).

KUNCZIK M. *Základy masové komunikace*. Praha: Karolinum 1995. 80-7184-134-X.

LAMSER V. *Komunikace a společnost. Úvod do teorie společenské komunikace*. Praha: Academia 1969. 508-21-865.

LEWIS D. *Tajná řeč těla*. Praha: Victoria Publishing 1989. 80-85605-49-X.

McQUAIL D. *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha: Portál 2007. 978-80-7367-338-3.

MORRIS D. *Bodytalk: Řeč těla*. Praha: Ivo Železný 1999. 80-240-0238-8.

OSVALDOVÁ B., HALADA J. a kol. *Encyklopedie praktické žurnalistiky*. Praha: Libri 1999. 80-85983-76-1.

PEASE A., PEASE B. *Řeč těla*. Praha: Portál 2008. 978-80-7367-449-6.

REIFOVÁ I. a kol. *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál 2004. 80-7178-926-7.

THOMPSON J. B. *Média a modernita*. Praha: Karolinum 2004. 80-246-0652-6.

VÁVRA V. *Mluvíme beze slov*. Praha: Panorama 1990. 80-7038-128-0.

VYBÍRAL Z. *Psychologie komunikace*. Praha: Portál 2005. 80-7178-998-4.

WATZLAWICK P. a kol. *Pragmatika lidské komunikace (interakční vzorce, patologie a paradoxy)*. Brno: NEWTON Books 2011. 978-80-87325-00-1.

Internetové zdroje

PRIMA FTV. *Show Jana Krause*. [online]

Dostupné z: <http://www.iprima.cz/showjanakrause>

PROTIVÁNEK P. *Tomáš Sedláček: Jaký byl první rok Interpelací a jaké je chceme mít v roce 2012*. [online] 2011. Dostupné z: <http://aktualne.centrum.cz/video/?id=430160> [cit. 2012-02-16]

STEJSKAL L. *Interpelace 5: U Voršilek se grilovali Vondra s Rathem.* [online] 23.6.2011. Dostupné z: <http://aktualne.centrum.cz/blogy-a-nazory/komentare/clanek.phtml?id=704769> [cit. 2012-02-16]

POSPĚCHOVÁ P. *Sedláček by mohl mít na Nově vlastní talk show. Zatím váhá.* [online] 4.2.2009. Dostupné z: <http://ihned.cz/c1-33828530-ekonom-nervu-muze-byt-hvezdou-tv-nova> [cit. 2012-02-16]

NAKLADATELSTVÍ 65. POLE. *O knize.* [online] Dostupné z: <http://www.65pole.cz/edaz-o-knize.html> [cit. 2012-02-12]

SEDLÁČEK T. [online] 2009. Dostupné z: <http://www.tomassedlacek.cz/zivotopis/> [cit. 2012-02-16]

HAVLÍČEK D. *Tomáš Sedláček se stal garantem NERV pro veřejné finance.* [online] 3.6.2011. Dostupné z: <http://www.tiskovky.info/tiskove-zpravy/tomas-sedlacek-se-stal-garantem-nerv-pro-verejne-finance> [cit. 2012-02-16]

PLESL J. *Protikorupční fond má registraci. První peníze z něj dostane vyhozený Michálek.* [online] 16.3.2011. Dostupné z: <http://zpravy.ihned.cz/cesko/korupce/c1-51200480-protikorupcni-fond-ma-registraci-prvni-penize-z-nej-dostane-vyhozeny-michalek> [cit. 2012-02-16]

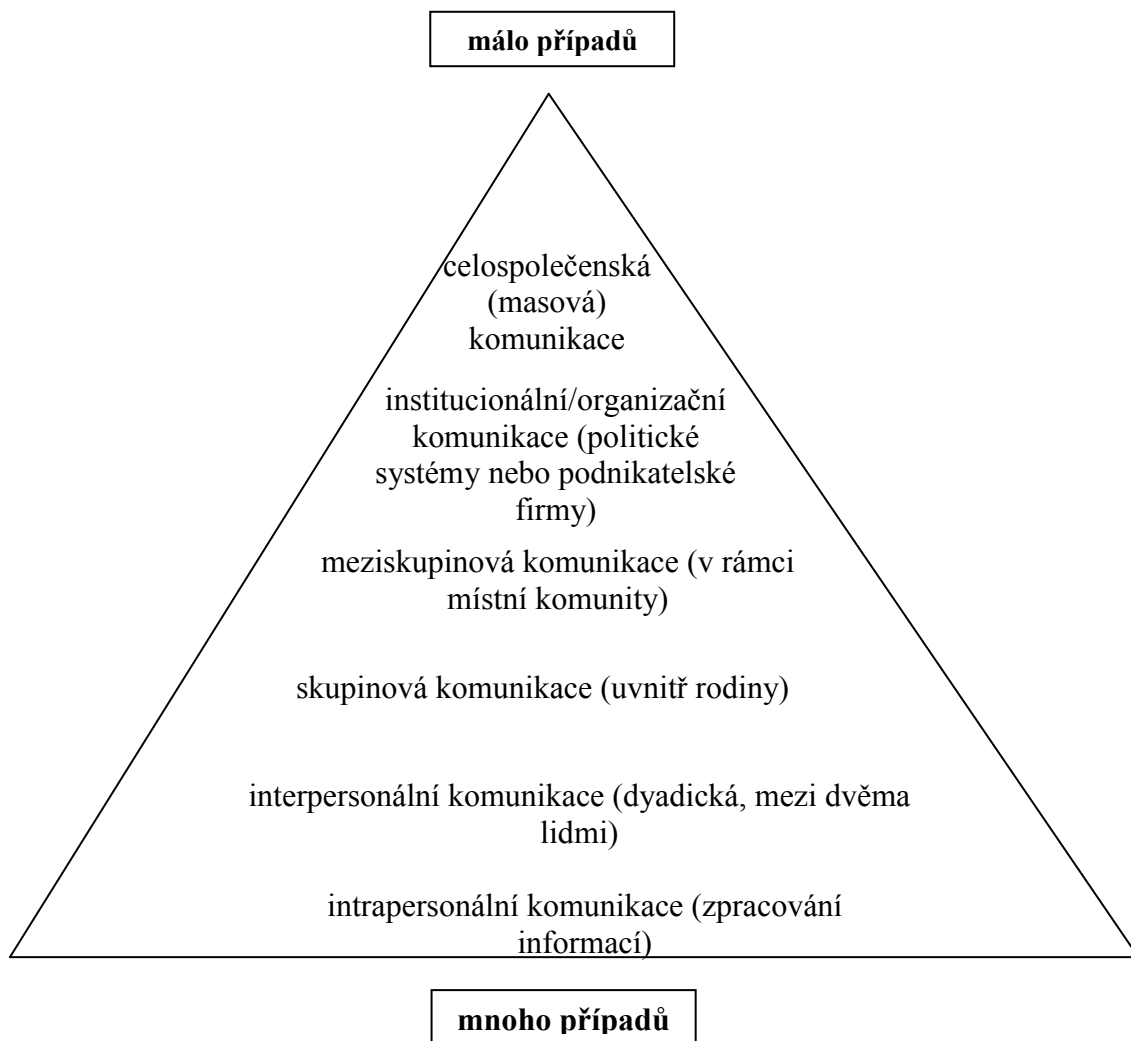
10 Seznam obrázků

Obr. č. I Rozdíly v sociálních interakcích dle Thompsona 14

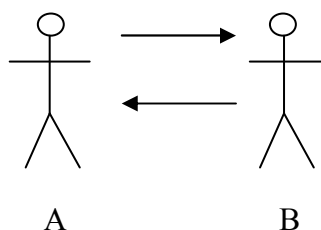
Obr. č. II Schéma mediálního rozhovoru 16

11 Přílohy

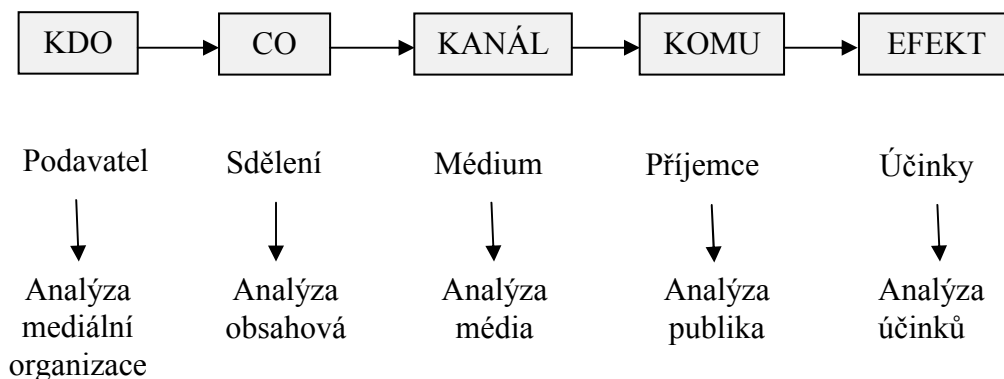
Příloha č. I McQuailova pyramida (McQuail 2007: 27)

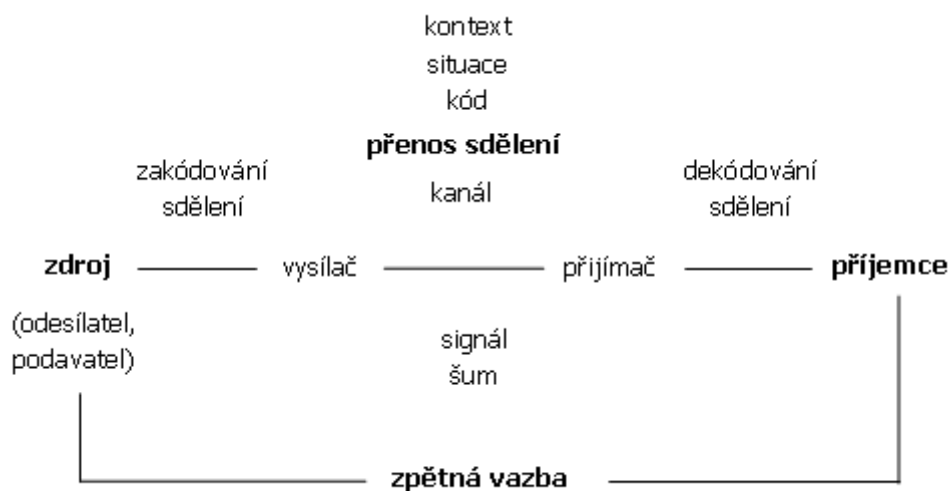
Příloha č. II Dyadická interakce (Křivohlavý 1988b: 14)

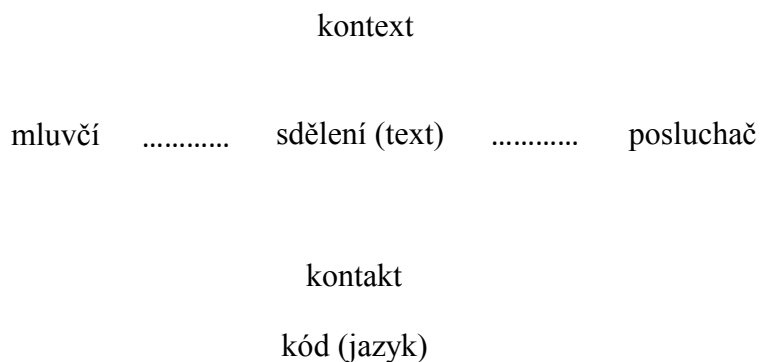
Příloha č. III Lasswellova formule (Reifová a kol. 2004: 150)

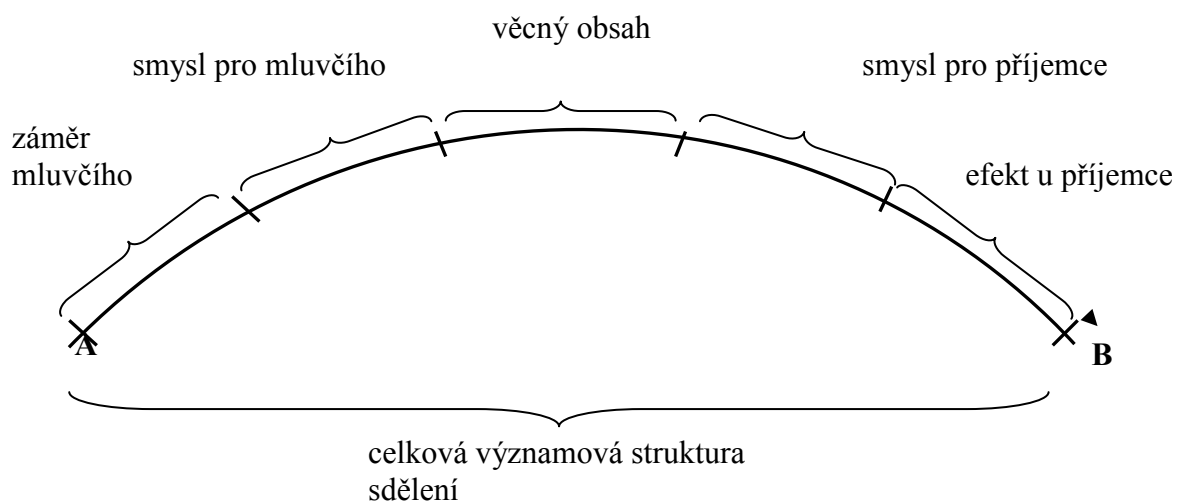
Příloha č. IV Shannon Weaverův přenosový model (Burton, Jirák 2001: 52)

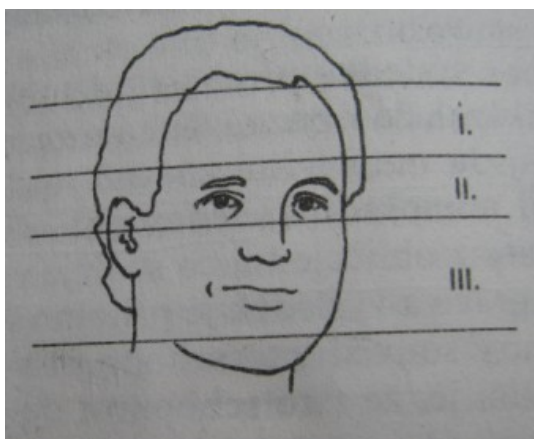
Příloha č. V Jakobsonův model komunikace (Reifová a kol. 2004: 149)

Příloha č. VI Janouškův model významové struktury komunikačního aktu (Janoušek 1988: 47)

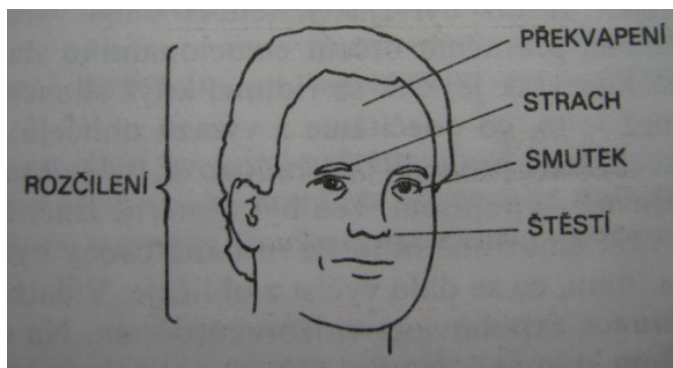

Příloha č. VII Mimické zóny v obličeji (Křivohlavý 1988: 40)

- I...nejvyšší partie obličeje, zahrnující obočí a čelo
- II...nejdůležitější oblast očí
- III...dolní oblast obličeje s dominantní partií úst

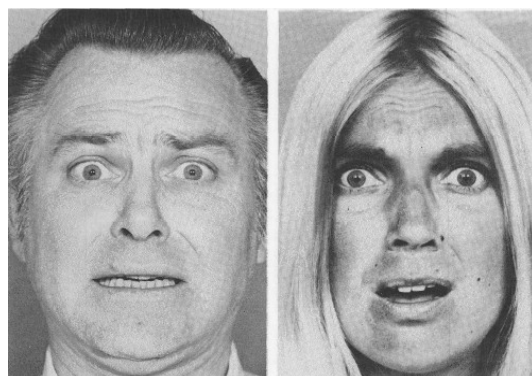
Příloha č. VIII Výskyt emocí v obličeji (Křivohlavý 1988: 41)

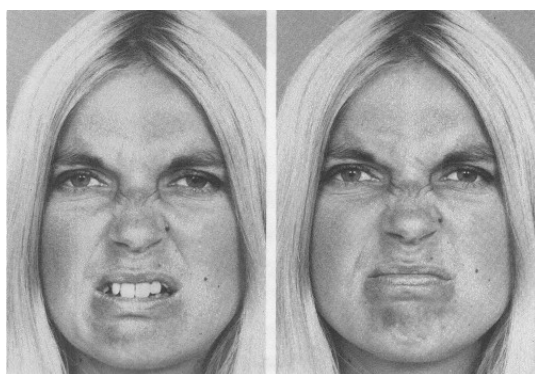
Příloha č. IX Základní emoce dle Ekmana

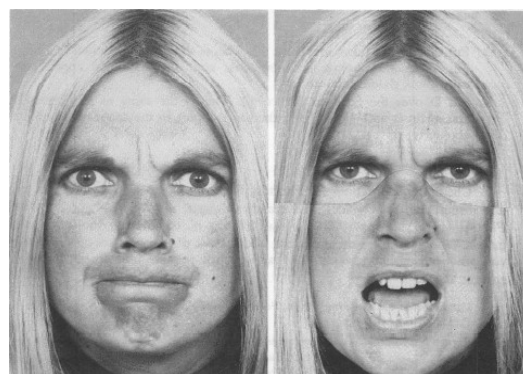
Překvapení (Ekman 1975: 45)

Strach (Ekman 1975: 62)

Znechucení (Ekman 1975: 76)

Zlost, rozčilení (Ekman 1975: 97)

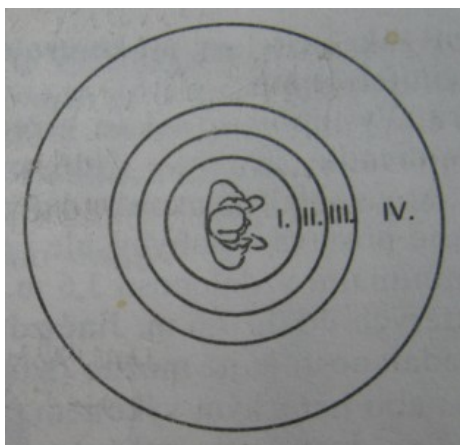

Radost, štěstí (Ekman 1975: 112)

Smutek (Ekman 1975: 127)

Příloha č. X Proxemické zóny dle Křivohlavého (Křivohlavý 1988: 51)

- I. Intimní zóna
- II. Osobní zóna
- III. Sociální zóna
- IV. Veřejná zóna

Příloha č. XI Vnímání vzdálenosti různými kulturami dle Lewise (Lewis 1989: 104)

vzdálenost	národnosti
blízká	Arabové Japonci Jihoameričané Francouzi Řekové černí Severoameričané Iberoameričané Italové Španělé
střední	Britové Švédové Švýcaři Němci Rakušané
velká	bílí Severoameričané Australané Novozélandané

Příloha č. XII Životopis T. Sedláčka

Tomáš Sedláček, ekonom, moderátor a příležitostný herec. Jako moderátor prvně vystupuje v Interpelacích, ale v minulosti odmítl nabídku TV Nova na vlastní pořad.²⁷⁸

Profesně je prvořadě ekonom, o čemž svědčí i moderátorské zkušenosti z odborných diskuzí a publikační činnost v tomto odvětví. Je autorem desítek odborných článků

²⁷⁸ <http://ihned.cz/c1-33828530-ekonom-nervu-muze-byt-hvezdou-tv-nova>, [cit. 2012-02-16]

a úspěšné publikace *Ekonomie dobra a zla* (2009).²⁷⁹ Díky ní si zahrál v divadelní inscenaci této své knihy na Nové scéně Národního divadla. Celkem se jí odehrálo 100 repríz. Své první profesní úspěchy v oboru ekonomie měl Sedláček již jako student Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy, kdy jeho diplomová práce získala Hlávkovu cenu. Následovala éra ekonomického poradenství Václavu Havlovi a ministru financí a v roce 2006 stipendia na Yale University.²⁸⁰ Od roku 2009 je členem Národní ekonomické rady vlády, kde se v červnu 2011 stal garantem pro veřejné finance.²⁸¹ Sedláčkovo jméno figuruje ve více neziskových organizacích, např. ekonomický klub, Fórum 2000 a nejnověji, od března 2011, Nadační fond pro boj proti korupci.²⁸² V současnosti přednáší na své alma mater a působí jako makroekonomický stratég pro ČSOB.²⁸³

Příloha č. XIII Plná verze dialogu (Interpelace *Umění reformovat*, 24.3. 2011)

Baletky: „Dobrý den.“

Sedláček: „Počkejte, holky...“

Kalousek: „To jsem rád, Vlád'o, žes to neříkal tenkrát, protože...“

Sedláček: „Ještě máme čtyři minuty.“

Kalousek: „To jsem rád...“

Sedláček: „A kouřový cirkus je až zítra, pokud jsme si to nespletli.“

Kalousek: „To jsem rád, Vlád'o, žes to neříkal tenkrát, protože...“

Baletky: „Možná je změna nějaká.“

Kalousek: „protože nejrychlejší pád korporátních daní...Já tady se bavím o korporátních daních. Ale jestli dovolíte, dámy, nejrychlejší pád korporátních daní, tedy firemních daní...“

Sedláček: „Počkej, až zejtra je cirkus.“

Baletky: „No už dneska měl být.“

Sedláček: „Jestli to teda jsme si nespletli.“

Baletky: „Dneska nehrajem?“

Sedláček: „Dneska hrajem my. Zejtra, holky.“

Kalousek: „Nejrychlejší pád korporátních daní...“

²⁷⁹ <http://www.65pole.cz/edaz-o-knize.html>, [cit. 2012-02-12]

²⁸⁰ <http://www.tomassedlacek.cz/zivotopis/>, [cit. 2012-02-16]

²⁸¹ <http://www.tiskovky.info/tiskove-zpravy/tomas-sedlacek-se-stal-garantem-nerv-pro-verejne-finance>, [cit. 2012-02-16]

²⁸² <http://zpravy.ihned.cz/cesko/korupce/c1-51200480-protikorupcni-fond-ma-registraci-prvni-penize-z-nej-dostane-vyhozeny-michalek>, [cit. 2012-02-16]

²⁸³ <http://www.tomassedlacek.cz/zivotopis/>, [cit. 2012-02-16]